
*Alicja Szymczak**Uniwersytet Łódzki*

ZDUŃSKA WOLA I GMINA W ŚREDNIOWIECZU (CZ. 1)

1. Rys terytorialno-administracyjny

W czasach przedpiastowskich ziemie wchodzące w skład dzisiejszej gminy Zduńska Wola były zamieszkałe przez wspólnotę lokalną, której przynależność plemienna pozostaje nieznana. Rodzące się państwo piastowskie podporządkowało sobie to terytorium już w połowie X w., tworząc własną administrację terytorialno-państwową opartą o sieć grodów, jako ośrodków kasztelanii. Zdaniem Ryszarda Rosina, kasztelanii sieradzka powstała na przełomie XI i XII w. W XI-XIII w. tereny te znajdowały się na obszarze prowincji łęczyckiej, którą – według Tomasza Jurka – ustanowił Bolesław Krzywousty, wydzielając z prowincji wielkopolskiej i przekazując jako oprawę drugiej żonie Salomei ze szwabskiego rodu hrabiów Bergu (zm. 1144)¹. W skład prowincji weszło 8 kasztelanii z siedzibami w Łęczycy, Sieradzu, Spycimierzu, Rozprzy, Wolborzu, Żarnowie, Skrzynnie i Małogoszczy. Po śmierci Salomei grody Łęczycę i Sieradz zajęli jej synowie. Ucieczka z kraju w 1146 r. księcia zwierzchniego Władysława po przegranej wojnie z juniorami, młodszymi synami Bolesława Krzywoustego, przyspieszyła panowanie nad tymi terenami kolejnego – wedle starszeństwa – księcia zwierzchniego Bolesława Kędzierzawego (zm. 1173). Ogólnopolski wiec w 1180 r. ostatecznie obalił statut sukcesyjny Krzywoustego. Ziemie Polski Centralnej objął najmłodszy jego syn Kazimierz Sprawiedliwy (zm. 1194), a po nim jego syn Leszek Biały, który zginął w zamachu pod Gąsawą w 1227 r. Z jego śmierci skorzystał brat Konrad książę mazowiecki, który na początku 1229 r. zajął Łęczyckie wraz z późniejszą ziemią sieradzką, na trwałe wiążąc te ziemie z dynastią Piastów mazowieckich. W latach 1232-1234, Konrad wydzielił dla swego najstarszego syna Bolesława odrębne księstwo z Sieradzem jako stolicą, gdzie osiadł książę ze swą świeżo poślubioną małżonką Gertrudą, córką Henryka II – pobożnego księcia śląskiego. Po tym krótkim epizodzie odrębności ziemskie sieradzkie wróciły pod rządą Konrada, zaś Bolesław otrzymał od ojca księstwo mazowieckie. Po śmierci Konrada

1 S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem ziemi łęczyckiej i sieradzkiej*, Łódź 1951, s. 16-20; R. Rosin, *Rozwój polityczno-terytorialny Łęczyckiego, Sieradzkiego i Wieluńskiego (do przełomu XIV i XV w.)*, „Rocznik Łódzki” (dalej: RŁ) 1970, t. 17, s. 282; T. Jurek, *Pierwsze wieki historii Łęczycy*, [w:] *Początki Łęczycy*, red. R. Grygiel i T. Jurek, t. 3, Łódź 2014, s. 49, 74.

(31 sierpnia 1247), Łęczyckie zajął jego syn Kazimierz - książę kujawski². Panowanie Kazimierza Konradowica, obfitujące w liczne konflikty zbrojne z sąsiednimi Piastowiczami, przerwał bunt możnych w 1261 r., którzy wykorzystując nieporozumienia w rodzinie książęcej, poparli separatystyczne dążenia Leszka Czarnego. W 1262 r. stary książę został zmuszony do wydzielenia synowi księstwa sieradzkiego. Granicę między księstwem łęczyckim a sieradzkim stanowiły rzeki Ner i Wolbórka. Rządy Leszka Czarnego (1262-1288) przyniosły ożywienie życia społecznego i gospodarczego ziem sieradzkich. Książę zorganizował dwór i powołał własną hierarchię urzędniczą, w tym nowych kasztelanów w Sieradzu, Spycimierzu i Rozprzy spośród swoich zwolenników. Rozbudował stołeczną Sieradz. Sprzyjał rozwojowi osadnictwa i lokowaniu wsi na prawie niemieckim³. Od 1279 r. Leszek Czarny sprawował rządy w Sieradzu i Krakowie po śmierci Bolesława Wstydlivego. Po śmierci Leszka Czarnego (30 września 1288) księstwo sieradzkie objął jego przyrodni brat Władysław Łokietek. Książę podjął akcję zjednoczenia ziem polskich, ale przegrał rywalizację z królem Czech Wacławem II, który zdobył Sieradz w 1292 r. Władysław Łokietek otrzymał księstwo sieradzkie w lenno. Nie dopełnił jednak warunków lennych i w 1300 r. musiał opuścić kraj, znajdując schronienie na Rusi Halicko-Wołyńskiej. Sieradzkie poddane zostało administracji czeskich starostów. Panowanie czeskie zakończyło się powstaniem przeciwko rządóm czeskim wraz ze śmiercią króla Wacława III (1305). Po powrocie Władysław Łokietek w latach 1305-1314 zjednoczył Małopolskę, Wielkopolskę, swe ziemie dziedziczne Sieradzkie, Łęczyckie i Kujawy Brzeskie. W 1327 r., wobec narastającej groźby zbrojnego konfliktu z Krzyżakami, chcąc wzmocnić ochronę północnej granicy, król Władysław (koronowany 1320) oddał w zarząd (może w lenno) księstwo sieradzkie swemu bratankowi Przemysławowi Ziemomysłowicowi księciu inowrocławskiemu, biorąc pod swe bezpośrednie rządy jego księstwo. Zamiana ta nie zapobiegła najazdowi krzyżackiemu, który nastąpił we wrześniu 1331 r. Jeden z zagonów zniszczył Bałdrzychów, 19 września spalił Szadek i następnego dnia uderzył na Sieradz. Na drodze krzyżackiego marszu znajdowały się wsie należące obecnie do gminy Zduńska Wola. Świadkowie w procesie polsko-krzyżackim w 1339 r. zeznali, że w okolicach Sieradza zniszczono 16 okolicznych kościołów. Może dotknęło to również Korczewa⁴. Po śmierci księcia Przemysła, księstwo sieradzkie wróciło do Korony. Już 20 lutego 1339 r. administrację na tym obszarze sprawował starosta Jarand z nominacji króla.

Za panowania Kazimierza Wielkiego (1333-1370) dawne księstwo przekształcone zostało w województwo sieradzkie z zachowaniem hierarchii urzędniczej, na której czele

-
- 2 J. Szymczak, *Polityczne dzieje Sieradza do końca XVI wieku*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta do 1793 roku*, red. Z. Anusik, Łódź-Sieradz 2014, s. 44-47.
 - 3 S. Zajączkowski, *Studia...*, s. 47-62; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 171-180.
 - 4 *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1890, s. 97, 245-246; S. Zajączkowski, *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Lwów 1929, s. 219-229.

stał wojewoda. Zmieniała się także struktura wewnętrzna ziemi. Kasztelanowie sieradzcy, którzy w okresie wczesnopiastowskim zarządzali terenami obecnej gminy Zduńska Wola, wraz z rozwojem immunitetu stracili wiele ze swych kompetencji. Nowymi jednostkami administracji terytorialnej stały się okręgi sądowe zwane powiatami. Obecna gmina znalazła się w granicach powiatu szadkowskiego. Pod względem administracji kościelnej, tereny te należały do archidiakonatu uniejowskiego w diecezji gnieźnieńskiej⁵. Podziały te zachowały się do końca I Rzeczypospolitej. Po wygaśnięciu dynastii Piastów, po śmierci Kazimierza Wielkiego (5 listopad 1370) Królestwo stało się monarchią elekcyjną.

2. Metryka historyczna osad

Na obszarze współczesnej gminy Zduńska Wola w okresie średniowiecza i wczesnej nowożytności występowało 17 miejscowości. Były to: Czechy, Gajewniki, Janiszewice, Karsznice, Korczew, Krobanów, Piaski, Polków, Pratków, Rębieskie, Stęszycze Rozpierskie, Stęszycze Tymieńskie, Suchoczasy, Wojsławice, Zamłynie, Zborowskie i Zduńska Wola. Osadnictwo na terenie obecnej gminy rozwijało się wzdłuż rzeki Brodny, dopływu Warty i powstało w wyniku karczunku lasów. Jeszcze w XVI w. Zduńską Wolę i okoliczne wsie otaczały duże kompleksy leśne, oddzielające je także od głównych miast regionu: Sieradza i Szadku. Ważnym czynnikiem osadniczym był szlak komunikacyjny prowadzący z północy od przejścia w Lutomiersku przez Szadek do Sieradza i dalej wiódł na Ruś. Data pierwszej wzmianki źródłowej o danej miejscowości na ogół niewiele ma wspólnego z rzeczywistym czasem jej powstania. Większość wzmianek pojawiła się u schyłku XIV w., od kiedy zachowały się księgi sądowe, dokumentujące różne czynności prawne mieszkańców. O chronologii powstania danej osady mogą pośrednio świadczyć stosunki dziesięcinne. Wsie płacące dziesięciny do różnych instytucji kościelnych często były tak stare jak te instytucje⁶.

Początki wsi **Wola Zduńska** (tak pisano w średniowieczu) wymagają szerszego wyjaśnienia. Dotychczas w literaturze panowało przekonanie o istnieniu osady Zduny jako wsi służebnej, której ludność świadczyła usługi dla grodu sieradzkiego. Sieradz był starym ośrodkiem administracji terenowej państwa piastowskiego, co najmniej od II poł. XI w., zatem na ten czas kładziono genezę owych Zdun. Założona obok Wola Zduńska wchłonęła Zduny, które ponownie pojawiły się jako przedmieście miasta Zduńska Wola dopiero w XIX w.⁷ Ten pogląd wymaga korekty. Nazwa miejscowa Wola Zduńska po-

5 R. Rosin, *Rozwój polityczno-terytorialny...*, s. 303-304.

6 S. Zajączkowski, *Uwagi nad osadnictwem dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej (do przełomu XI i XII w.)*, RŁ 1964, t. 12, s. 181-185; tenże, *Studia nad osadnictwem dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej w XII-XIV w.*, [w:] *Studia z dziejów osadnictwa*, t. 4, red. A. Rutkowska-Płachcińska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 69, 74.

7 S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku* (dalej: *Materiały*), cz. 1-2, Łódź 1966-1970, cz. 2, s. 205, 241; S.M. Zajączkowski, *Wies sieradzka w XII-XVI wieku...*, s. 60. Nie wymienia wsi Zduny – „*Regestr diecezjów*” Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy

chodzi nie od Zdun sieradzkich, lecz od Zdun, wsi położonej w dawnej parafii Leźnica Mała w województwie łęczyckim. Te Zduny jeszcze w 1357 r. należały do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. W 1362 r. arcybiskup Jarosław Bogoria zamienił z właścicielami Krzepocinka ich wieś na części w Zdunach, Róźcach i Leźnicy Małej. Nowi właściciele używali protonazwiska Zduński. W 1386 r. pan Zduński procesował się z Janem z Parsków o bydło. Parski leżały po drugiej stronie Neru w województwie sieradzkim naprzeciwko Leźnicy Małej. Tenże pan Zduński o imieniu Andrzej znany jest w źródłach od 1385 r., a w latach 1386-1403 pełnił urząd miecznika łęczyckiego, niezbyt wysokiej rangi, toteż często pisarze pomijali jego tytuł. Poza dobrami łęczyckimi miał także posiadłości w Sieradzkim. W 1399 r. procesował się z Dobiegniewem z Kamionaczka o Osmolin i miał przedstawić w sądzie dokumenty dotyczące tej własności. W 1400 r. do procesu włączył się Piotr - syn Zduńskiego, pozywając Adama z Osmolina. Zduńscy wyprocesowali piątą część dziedzictwa w Osmolinie zwaną częścią Gertrudy, oddalając pretensje Mikołaja z ziemi wieluńskiej. W 1400 i 1403 r. w źródłach sieradzkich, Andrzej miecznik łęczycki identyfikowany jest jako posesor Zdun *alias* Woli. Te zapisy stały się dla historyków podstawą przyjęcia tezy, że w początkach XV w. istniały w Sieradzkim dwie wsie Zduny i Wola Zduńska. Jednakże w 1401 r. ten sam Andrzej miecznik łęczycki procesując się o Kawieczyn (Kawęczyn) z Adamem z Osmolina, przedstawiony został jako właściciel Zdun *alias* Kawieczyna. Ta zapiska kieruje nas na właściwe tory interpretacji wpisów z 1400 i 1403 r. Miecznik łęczycki był ziemianinem łęczyckim, w tej ziemi dzierżył urząd i tu miał swą główną siedzibę Zduny, od której przyjął nazwisko Zduński. Miał także dobra w Sieradzkim: Wolę, części w Osmolinie i Kawieczynie. Niewykluczone, że to właśnie Andrzej założył Wolę, która od jego nazwiska nazywana była Zduńską. Zwróćmy uwagę, że wieś powstała na końcu osadnictwa ciągnącego się z północy na południe wzdłuż Brodni. O tym, że procesy osadnicze w tym regionie nadal trwały świadczy powstanie wsi Rębieskie⁸. Nie ma Zdun w rejestrach podatkowych ani w wykazie wsi parafialnych z XVI w. Z końca tego okresu znane są 2 dokumenty dotyczące procesów granicznych, w których występuje Wola Zduńska. W 1596 r. rozgraniczono wsie królewskie: Czechy i Polków, należące do tenutariusza Stanisława Bykowskiego kasztelana łęczyckiego i starosty sieradzkiego od wsi Wola Zduńska i Stęszyce Średnie, własności Marcina Stokowskiego podstolego łęczyckiego. W 1599 r. usypano kopce graniczne między wsiami Wola Zduńska, Krobanówek, Karsznice, Swędzieniejewice i Paprotnia. Wsie te otaczały Wolę Zduńską ze wszystkich stron. W żadnym z tych

w *Koronie 1783-1784*, do druku podał S. Górzyński, przypisami i wstępem opatrzyli K. Chłapowski i S. Górzyński, Warszawa 2005, t. 1, s. 184-185.

- 8 *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski* (dalej: KDW), t. 3, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1879, nr 1354, 1471; Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Księgi ziemskie sieradzkie (dalej: SZ), ks. 1-2, k. 13v, 119, 155, 168v, 183v; ks. 3, k. 85v; T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003, s. 280-281. Z podobnym zjawiskiem spotykamy się w przypadku Woli Krzysztoporskiej. Krzysztoporscy przenieśli się z Krzysztoforzyc (dawniej: Krzysztoporzyce) ziemi krakowskiej i założyli Wolę Krzysztoporską w powiecie piotrkowskim.

aktów nie wspomniano Zdun. Zduny założone zostały zatem w początkach XIX w., w wyniku kolonizacji wewnętrznej, podjętej w dobrach zduńskowolskich przez Stefana Złotnickiego. Z początku funkcjonowały jako kolonia Zduny, potem przedmieście miasta Zduńska Wola⁹.

Najstarszą znaną metrykę historyczną mają **Wojśławice**. 23 marca 1311 r. wieś tę otrzymał od księcia Władysława Łokietka za zasługi Wacław Lisowic z rodu Zarębów, Wielkopolanin z Łowęcic pod Jarocinem. Nadanie obejmowało ponadto miasto Lutomiersk z dwiema przyległościami, Majków i Rokszycę pod Piotrkowem, Pstrokonie i Woźniki pod Strońskiem¹⁰. Za wczesnośredniowieczną metryką osady świadczy składanie dziesięciny folwarcznej do Męki (pierwsza wzmianka o miejscowości parafialnej 1255), kmieciej zaś do Kazimierza n/Nerem (1261).

Wieś **Polków** po raz pierwszy wymieniona została w dokumencie Kazimierza Wielkiego z 3 lipca 1358 r. Monarcha zamienił się posiadłościami z konwentem klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu. W zamian za 4 wsie w Sieradzkim: Mękę, Polków, Węglewo (Wąglczew) i zaginione Luboradzice, przekazał kanonikom Kuchary w Kaliskiem wraz z prawem patronatu i kościół św. Mikołaja w Kaliszu. Wieś ma niewątpliwie znacznie starsze korzenie. Polków należał do parafii Męka. W literaturze przyjmuje się trzynastowieczną metrykę parafii. Szukając okoliczności, kiedy to augustianie wrocławscy mogli otrzymać uposażenie w ziemi sieradzkiej, trzeba zwrócić uwagę na osobę księcia łęczyckiego Kazimierza Konradowica i jego drugą żonę Konstancję, córkę Henryka Pobożnego księcia śląskiego, poślubioną w 1239 r. Kazimierz osobiście udał się do Wrocławia po małżonkę, gdzie nieco dłużej zabawił. Być może przy tej okazji poczynił jakieś obietnice dla wrocławskich kanoników. Brak jednak wsi sieradzkich w bulli papieża Innocentego IV z 1250 r., zawierającej najobszerniejszy spis posiadłości klasztornych. W 1255 r. książę zatrzymał się w Męcie, gdzie wystawiono dokument dotyczący lokacji Warty. Wśród licznych świadków, w tym dwóch kapelanów ze Zgierza i Kramska, nie ma jednak augustianów. Księżna Konstancja, niewątpliwie protektorka augustianów wrocławskich, zmarła w 1257 r. Książę nadał w tym roku prepozyturze kanoników regularnych w Mstowie część rzeki Warty koło Mstowa w intencji zbawienia m.in. jej duszy¹¹.

9 AGAD, Księgi grodzkie sieradzkie, inskrypcje (dalej: SGI), ks. 108, k. 78-83; ks. 101, k. 486; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XIV, red. B. Chlebowski, Warszawa 1895, s. 546, 548.

10 *Knigi polskoj koronnoj metriki XV stoletija. Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti*, wyd. A. Mysłowski i W. Graniczny, t. 1, Warszawa 1914, nr 18; *Materiały...*, cz. 2, s. 183; S.M. Zajączkowski, *Wielowioskowa własność szlachecka w dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej w drugiej połowie XIII i w XIV w.*, RŁ 1964, t. 12, s. 133; tenże, *Wieś sieradzka w XII-XVI wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977, s. 63-64.

11 KDW, t. 3, nr 2050; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. 1, Kraków 1876, nr 48; *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 2, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1848, nr 64; A. Kowalska-Pietrzak, *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014, s. 59; J. Szymczak, *Łęczyccy Piastowie. Książęta, księżne i księżniczki w Łęczycy w XII-XIV wieku*, Płock-Łęczycza 2019, s. 87-95.

Kazimierz Konradowicz utrzymywał dobre relacje z augustianami także po śmierci żony. W czasie sporu księcia z biskupem wrocławskim Wolimirem, który obłożył go klątwą, a jego państwo interdyktem, ugodę w 1266 r. zawarto dzięki negocjacji legata papieskiego kardynała Gwidona, przy pomocy Stefana - opata wrocławskiego klasztoru kanoników regularnych na Piasku. Niewykluczone, że wieś trafiła do konwentu, nie zachował się jednak dokument nadania. Opat Konrad, który dokonał zamiany z Kazimierzem Wielkim, nie znał okoliczności otrzymania wsi. Według jego słów kanonicy mieli ją od niepamiętnych czasów (*tanto tempore cuius non existit memoria*), z których słów osiemnastowieczny kronikarz zakonu wyciągnął wniosek, że należały do zakonu *a fundatione*, czyli lat 1142-1145¹².

Z czasów sprawowania urzędu starosty sieradzkiego przez Jana Kmitę (1372-1375), pochodzi najstarsza wzmianka o **Karsznicach**. Nie można podać dokładnej daty, bowiem nie zachował się dokument starosty, a jedynie wzmianka o nim, przekazana w 1401 r. przez Jaśka z Bilewa, który przedstawił w sądzie szereg dokumentów w sporze z bratową Stachną. W pierwszym z nich Jan Kmita zaświadczył, że Andrzej z braćmi i siostrami z Karsznic, całą część w Bilewie sprzedali wieczystie Bogusławowi Czczotce. U schyłku XIV w., w Karsznicach występują dziedzice: Mikołaj (1386), Olbracht (1398)¹³. Warto dodać, że wieś parafialna Marzenin, do której to parafii należały Karsznice i Krobanów, wzmiankowana jest już w 1331 r.

Pierwsza wzmianka o **Piaskach** pochodzi również z dokumentu starosty sieradzkiego Jana Kmity, wystawionego w Sieradzu 13 lipca 1375 r. dla Mikołaja pisarza królewskiego, który z łaski króla Ludwika i jego matki królowej Elżbiety otrzymał łan w Ruścu. Wśród świadków wymieniony został Sobiesław z Piasków. Kolejny dziedzic tej wsi Szymon z Piasków pojawił się w 1396 r. jako świadek dokumentu wystawionego przez Wojciecha z Krowicy kasztelana łądzkiego dla kościoła w Łasku. Wieś jest niewątpliwie znacznie starsza. Kościół w Strońsku, do której to parafii należały Piaski, datowany jest na przełom XII i XIII w.¹⁴

Wieś **Korczew** w 1386 i 1394 wymieniona została jako własność Cieszęty. Nazwa miejscowa pochodzi od słowa korcz – pniak i wskazuje na karczunek jako sposób pozyskania gruntów uprawnych¹⁵.

Krobanów pojawił się w źródłach w 1386 r. jako własność Tomisławy i jej siostr prowadzących spór z Wojtkiem z Dąbrowy o dziedzictwo Krobanów. W tymże roku inny posesor tej wsi Zdziśław opłacił żonie posąg na Krobanowie¹⁶.

12 P. Żmudzki, *Studium...*, s. 151; A. Pobóg-Lenartowicz, *Uposażenie i działalność gospodarcza kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994, s. 32, 41, 46.

13 AGAD, Księgi ziemskie sieradzkie (dalej: SZ), ks. 1-2, k. 177-177v.; *Materiały*, cz. 1, s. 124.

14 KDW, t. 3, nr 1724; S. Zajączkowski (*Uwagi...*, s. 181, 189) nieobronną osadę w Piaskach datuje na IX-X w.

15 *Materiały...*, cz. 1, s. 140; *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 3, Wrocław 1971-1973, s. 82; S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 158.

16 AGAD, SZ, ks. 1-2, k. 14; *Materiały...*, cz. 1, s. 147. Nazwa miejscowa pochodzi od słowa kroba, krobia oznaczającego kosz z łyka upleciony albo od ukształtowania terenu – S. Rospond, *Słownik...*, s. 170.

Od 1386 r. znane są **Suchoczasy**. Wieś była wówczas własnością Jana. Współcześnie z nim posiadali dział w wsi Klemens (1390) oraz bracia Dzierśław i Stanisław (1394). Należała do parafii w Szadku, wzmiankowanego jako miasto w 1295 r.¹⁷

Wieś **Zborowskie** (dawniej Borowskie) po raz pierwszy odnotowana została w 1391 r. jako posiadłość Borzysława, który 7 marca został pozwany przez Włodka z Ossowej. W 1394 r. znany Dobka ze Zborowskich, procesującego się z młynarzem Jaśkiem¹⁸.

Wieś **Pratków** wspomnianą 1 maja 1402 r. Dobiegniew z Kamionaczyka, który miał tam zastaw w 30 grzywnach i poręczył za Mikołaja z Zapolic zapłacić Michałowi z Otoka 24 grzywny na Boże Narodzenie. W przypadku niewywiązania się z poręczenia miał dać wymieniony zastaw w Pratkowie¹⁹.

Pierwsza wzmianka o **Gajownikach** pochodzi z 19 października 1405 r., kiedy to Jakub z Burzenina sprzedał tę wieś Jakuszowi z Ptaszkowic za 280 grzywien²⁰.

Rębieskie powstało na zalesionych gruntach Woli Korczewskiej. Wieś lokowano na prawie niemieckim na surowym korzeniu w dąbrowie, zwanej *Rambeske*. Dokument lokacyjny wystawili 30 listopada 1406 r. Bartłomiej i Michał, synowie Cieszęty oraz Włost z Woli Korczewskiej dla zasadzcy Michała kmiecia z Wojśławic, którego zadaniem było zorganizowanie karczunku dąbrowy, wymierzenie osady i lokowanie kmieci i zagrodników. On sam przyjął obowiązki sołtysa w nowej wsi, płacąc za sołectwo 3 grzywny²¹.

Królewska wieś **Czechy** pojawia się w 1406 r. Rok później 8 lipca w sądzie grodzkim sieradzkim toczyła się sprawa Więcha z Czech przeciwko Andrzejowi z Pstrokonii. Kmieć przyprowadził świadków: Bartosza i Macieja z Szadkowic, Szymona z Cieszęciny Woli, Macieja ze Stęszyc, Jana Bogatego i Klemensa z Piasków, którzy zeznali, że Więch nie ukradł Andrzejowi miechów raków ani ryb. Wieś powstała jako osada jeniecka, można zatem cofnąć jej chronologię do wczesnego średniowiecza²².

17 AGAD, SZ, ks. 1-2, k. 11-13; S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej wschodniej Wielkopolski*, t. 1-2, Poznań 1926-1928, t. 2, s. 151. Nazwa pochodzi od przezwiska Sucheczasy, z pierwszym członem od przymiotnika suchy i z drugim – od rzeczownika czasza, zob. H. Górniewicz, *Rodowe nazwy miejscowe ziemi sieradzkiej i łęczyckiej*, „Onomastica” 1968, t. 13, s. 91.

18 AGAD, SZ, ks. 1-2, k. 23v, 59v.

19 Tamże, ks. 3, k. 28v.

20 Tamże, Księgi grodzkie sieradzkie (dalej: SG), ks. 1-2, k. 12. Nazwa pochodzi od gajownik, gajownik – strażnik lasu – zob. *Słownik staropolski*, t. 2, Wrocław-Kraków-Warszawa 1956-1959, s. 381. Nie umieszcza jej w wykazie osad służebnych S.M. Zajączkowski, *O tzw. osadach służebnych na dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1957, Seria I, z. 5, s. 7. Nie wiemy zatem czy wiązać ją z ustrojem wczesnofeudalnego państwa czy z ochroną lasu w majątku szlacheckim i wówczas nazwa oznacza grupę zawodową w każdym czasie historycznym.

21 AGAD, Księgi ziemskie szadkowskie (dalej: SzZ), ks. 6, k. 692-693.

22 Tamże, SG, ks. 1-2, k. 130; S. Kozierowski, *Badania...*, t. 1, s. 70.

Janiszewice (dawniej Januszowice) wymieniono w transakcji z 25 kwietnia 1412 r. Małgorzata z Balic rezygnowała wówczas swe dziedzictwo w Łyszkowicach, Woli i Janiszewicach za 30 grzywien Stanisławowi z Łyszkowic. Nazwa wsi nawiązuje do imienia założyciela. Wymienione 3 wsie stanowiły własność Janusza, Mikołaja i Stanisława z Łyszkowic, którzy w 1410 r. pozwali do sądu w Sieradzu Jana Radlicę z Siedlątkowa²³.

Nazwa **Zamłynie** Borowskie pojawiła się w 1498 r., kiedy to Mikołaj, syn Piotra Gałęskiego herbu Korab i Barbary ze Zborowskich, żonie swej Florencji z Cieni Małej zapisał 70 grzywien posagu i 70 grzywien wiana na połowie swych części we wsiach Głaniszew, Reduchów i Zamłynie Borowskie. W posiadaniu Barbary Borowskiej i jej siostry Anny były wsie Zborowskie i Wola Borowska, które podzieliły w 1460 r. Najpewniej w części Barbary powstało Zamłynie, które dziedziczył jej syn²⁴.

3. Właściciele

Kilka zaledwie rodzin można zaliczyć do majątniejszych, które jednak swoje główne siedziby miały poza terenem gminy. Do tych należeli Koniecpolscy herbu Pobóg, Wężykowie z Woli Wężykowej herbu Wężyk, Łyszkowscy. Większość natomiast wsi zasiedlała drobna szlachta, wypierana ze swej własności przez możniejszych sąsiadów. W tej grupie szlachty trudno o ustalenie ciągłości genealogicznej. Posiadacze niewielkich działów, najczęściej cedowali je na krewnych lub sprzedawali i z niewielkim kapitałem ruszali do miast lub na Ruś. Liczne są małżeństwa wśród bliskich sąsiadów i często mężczyźni przenosili się do dóbr małżonek. Dobrze, jeśli gdzieś w pobliżu, wtedy jeszcze udaje się ich znaleźć w źródłach, bo małżonki zapisywały im wniesiony kapitał na swoich dobrach. Gorzej, gdy wynosili się poza ziemię sieradzką. Wtedy ślad po nich ginął, a oni przyjmując nazwiska od nowych majątków, znikają z horyzontu historyka. Egzystencja szlacheckiego drobiazgu niewiele się różniła od kmieci, a bywało, że chłopci byli od nich zamożniejsi. Mając świadomość rozproszenia własności w wyniku działów rodzinnych i kontraktów małżeńskich, a co za tym idzie możliwość pominięcia jakiejś własności poza ziemią sieradzką, podają wysokość posagów i wian, które w miarę dobrze oddają status majątkowy osoby czy rodziny. Trudno też o ustalenie ich przynależności rodowej. Wiarygodnych informacji dostarczają zapiski dotyczące nagany i oczyszczenia szlachectwa, których niewiele zachowało się dla rodzin z tego regionu. Wiadomości heraldyków są w miarę wiarygodne dla XVI w., gdy stabilizują się nazwiska.

W jakich okolicznościach rozległy obszar między Sieradzem a Łaskiem, graniczący od zachodu z posiadłościami królewskimi, trafił w ręce szlacheckie - nie wiemy. Zduńscy co najmniej przez 200 lat byli właścicielami Woli Zduńskiej. U schyłku XIV w. wieś była własnością Dołęgów, przedstawicieli rodu wywodzącego się z Mazowsza, ale już zakorzenionego zarówno w województwie łęczyckim, jak i sieradzkim. Obecność Dołęgów w Woli mogła być jednak stosunkowo świeżej daty. Świadczą o tym procesy, które

23 AGAD, SG, ks. 1-2, k. 368; SZ, ks. 4, k. 20.

24 Tamże, SG, ks. 29, k. 203; SZ, ks. 12, k. 613.

prowadził pierwszy znany właściciel wsi. W 1401 r. Andrzej Zduński oddalił roszczenia dzieci Bertrama z Osmolina o Kawieczyn, a w 1403 r. niejakiego Mikołaja z ziemi wieluńskiej o część Osmolina. Dobra zatem Andrzeja, który wszedł do elity urzędniczej Łęczyckiego, gdzie sprawował urząd miecznika (1386-1403) i w tej ziemi miał swe główne majątki (Zduny, Leźnica Mała), w Sieradzkim składały się ze wsi: Wola Zduńska, Kawieczyn i część w Osmolinie. Tworzyły one zwarty kompleks. Andrzej pozostawił 3 synów: Bernarda ze Zdun (zmarłego przed 1419), żonatego z Anną, córką Włodzimierza z Oporowa sędziego łęczyckiego, Mikołaja, pełniącego urzędy chorążego mniejszego (1413-1415), następnie chorążego większego łęczyckiego (do 1432) oraz Piotra. Bracia – chorąży Mikołaj ze Zdun i Piotr ze Zduńskiej Woli – w 1415 r. świadczyli razem w drugiej parze (ze strony matki) z herbu Dołęga krewnemu Marcinowi z Kraszyna. Piotr ożenił się z Siechną z Bierzwiennej, córką Stefana herbu Junosza i Orgaszk. Siechna w 1417 r. wraz z siostrą Śpiechną, żoną Jana z Sędzic, sprzedała braciom swym Mikołajowi i Piotrowi z Bierzwiennej dobra w tej wsi za 120 grzywien. Połowa tej kwoty niewątpliwie przypadła Zduńskiemu. Zachował on prawa do części Zdun, o czym świadczy umowa zawarta w 1424 r. między nim, bratem Mikołajem i bratankiem Mikołajem, a owdowiałą bratową Anną. Niewiele wiemy o jego działalności publicznej. Udzielał się trochę w sądownictwie sieradzkim ziemskim i grodzkim w Sieradzu oraz w Szadku w latach 1417-1427, zasiadając na roczkach jako asesor. W styczniu 1446 r. Piotr podzielił majątek między swych synów: Jan otrzymał wieś Kawieczyn, Andrzej folwark i 4 łany w Woli Zduńskiej, najmłodszy Stefan – Zduny i 4 łany w Woli Zduńskiej. Piotr do śmierci zatrzymał po pół łanu u Andrzeja i Stefana w Woli Zduńskiej oraz łan osiadły i pół pustego w Kawieczynie. Dziedzice z Kawieczyna i Woli Zduńskiej mieli swobodę wyrębu lasu, natomiast kmiecie tylko za zgodą Andrzeja²⁵.

Średni syn Andrzej karierę swą zawdzięczał związkom z podsędkim, następnie sędzią sieradzkim Mszczujem z Rokszyc, którego wielokrotnie zastępował w sądzie w latach 1440-1451. I to zapewne sędzia polecił go swemu krewnemu z rodu Pobogów – Janowi z Koniecpola kanclerzowi Królestwa i staroście sieradzkemu. Z jego mandatu Andrzej został burgrabią zamku w Sieradzu i sędzią grodzkim w 1443 r. Biegiłości w prawie nabył zapewne towarzysząc ojcu w rozprawach sądowych, brak bowiem wiadomości by ukończył studia. Brak w źródłach śladów wcześniejszych związków z Koniecpolskimi, ale nie można wykluczyć obecności Andrzeja na ich dworze, gdzie dał się poznać z dobrej strony przyszłemu kanclerzowi. Andrzej wielokrotnie był powoływany przez szlacheckich sąsiadów na arbitra w sprawach działów majątkowych, na jednacza zwaśnionych stron, na świadka zapisów posagowych, np. w 1444 r. gdy Wojciech Małski wojewoda łęczycki zapisał żonie Dorocie oprawę, w sprawach testamentowych. Najlepszym dowodem

25 Tamże, SZ, ks. 1-2, k. 168v; ks. 3, k. 85v; SzZ, ks. 1, k. 24; SGI, ks. 108, k. 536-537 (Za wskazanie tego dokumentu dziękuję dr H. Żerek-Kleszcz). *Nieznane zapiski heraldyczne średniowieczne polskie, głównie sieradzkie*, wyd. S. Łąguna, [w:] *Pisma Stosława Łaguny*, Warszawa 1915, nr 39, s. 355; *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII-XV wieku. Spisy* (dalej: U II/1), oprac. J. Bieniak, T. Nowak, A. Szymczakowa, pod red. A. Gąsiorowskiego, (wyd. 2 w druku), nr B 43; T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 280-281.

zaufania Koniecpolskich do Andrzeja było powołanie go na arbitra działu majątku po śmierci kanclerza przez jego synów Jakuba i Przedbora²⁶. W 1448 r. został jednym z poręczycieli własnym majątkiem za Stanisława Bawełnę z Majaczewic wojskiego sieradzkiego, przebywającego w niewoli u Henryka Stosza i zwolnionego na słowo honoru przed wpłaceniem okupu. Z racji na swój urząd, wymagający stałej obecności w Sieradzu, Andrzej wybudował okazały dom w mieście koło wałów, który król Kazimierz Jagiellończyk 1 września 1452 r. zwolnił z opłat wynikających z prawa miejskiego i z szosu, w podziękowaniu za usługi oddane przy organizacji zjazdu walnego, zwołanego na 24 sierpnia tego roku do Sieradza. Ponadto król dał mu działkę przydomową przy ulicy Grodzkiej i 2 ogrody. Na tyłach domu wielkiego Andrzej wybudował drugi dom na wynajem. Pobierał z niego 14 groszy czynszu rocznie. Przysługa dla króla przyniosła mu urząd chorążego mniejszego sieradzkiego, który objął po śmierci Marcina z Niewiesza i Lutomierska. Z tytułem pojawił się 25 stycznia 1454 r. Dobrze odnajdywał się w mieście, prowadząc liczne interesy z mieszczanami; pożyczając im m.in. pieniądze pod zastaw, podobnie zresztą jak okolicznej szlachcie²⁷. Wolną gotówkę lokował w ziemi. W 1453 r. wziął w zastaw półtora łanu w Widawie. Miał tu także 2 domy, w których mieszkali dwaj szewcy i jatkę. Inwestował w Paprotnię: w 1454 r. kupił część za 30 grzywien; w 1462 r. dokupił kolejny łan za 11 grzywien od Mikołaja z Paprotni i zamienił z nim swoje 8 składów pod Wolą Zduńską za kolejną część wartości 14 grzywien, a w 1466 r. odkupił od Katarzyny, żony Jakuba z Ptasek, pół łanu za 4,5 grzywiny. W 1465 r. zamienił swe 8 składów roli za las Kalin w Śwędzieniejewicach z dziedzicami tej wsi²⁸.

Andrzej był dwukrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Nachną (Anastazją), siostrą Jakuba Krokockiego rządcy sieradzkiego, miał syna Jana i zapewne córkę Ewę, żonę Jakuba z Goworów, której obaj Wolscy zobowiązali się dać 12 łokci sukna, pewno w wyprawie. Drugą jego żoną została Małgorzata, córka Piotra Kuneckiego. Pochodziła niewątpliwie z rodu Pomianów. W 1467 r. mąż zapisał jej 200 grzywien oprawy na połowie Woli Zduńskiej i połowie domu w Sieradzu; towarzyszył jej Jan Grabski z Siedlątkowa herbu Pomian. W 1469 r. Andrzej zmienił zapis podkreślając, że żona wniosła mu 100 grzywien posagu, przeniósł go na 5 kmieci w Woli Zduńskiej, na połowę pustego łanu, na cały folwark, 2 stawy i młyn koło wsi. Małgorzacie towarzyszył Maciej ze Świnic herbu Pomian, którego nazwała stryjem. 12 lutego 1471 r. sporządził testament, którego egzekutorami uczynił żonę Małgorzatę i Pomianów – Mikołaja Grabskiego z Dobrej podstolego sieradzkiego i Jana z Grabna kasztelana konarskiego sieradzkiego. Żonie i córce z tego związku – Dorocie zapisał Wolę Zduńską, którą mieli zarządzać egzekutorzy i wspólnie sprawować opiekę nad Dorotą aż do jej pełnoletności i wydania za mąż.

26 A. Szymczakowa, *Personel sądu grodzkiego w Sieradzu za starosty Jana Koniecpolskiego (1442-1455)*, [w:] *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 4, Łódź 1999, s. 167-176.

27 AGAD, SG, ks. 9, k. 721; ks. 8, k. 129, 158, 163; ks. 15, k. 446; *Knigi polskoj...*, nr 180, s. 155.

28 AGAD, SG, ks. 10, k. 1035; ks. 11, k. 25; ks. 13, k. 50, 171; ks. 14, k. 459-460; SzZ, ks. 4, k. 1157.

19 stycznia 1473 r. ponownie zabezpieczył Dorotę na dobrach w Woli Zduńskiej, synowi zaś przekazał dział w Paprotni, Woźnikach i Pstrokoniach. Dwie ostatnie wsie, a właściwie części w nich, w których wcześniej nie widać żadnej aktywności Andrzeja, wniosła zapewne jego pierwsza żona Nachna. Andrzej zmarł po 23 listopada 1473 a przed 21 grudnia 1474 r. Wdowa Małgorzata wyszła ponownie za mąż za Stanisława Witowskiego i zgodnie z prawem utraciła opiekę nad córką²⁹.

Stefan, najmłodszy syn Piotra, także pełnił funkcję burgrabiego sieradzkiego, ale ponieważ z tym tytułem występuje sporadycznie, możliwe że był tylko zastępcą brata. Z Woli Zduńskiej pisał się jeszcze w październiku 1481 r. jako burgrabia za starosty sieradzkiego Dzierśława z Bielaw. Po tej dacie znika z horyzontu sieradzkiego, a występuje tylko w ziemi łączyskiej, pisząc się ze Zdun. Jego synem był zapewne Mikołaj z Woli Zduńskiej, który w 1488 r. poślubił Annę Wężyk, bratanicę Piotra chorążego mniejszego sieradzkiego i zapisał jej na połowie swych dóbr w Woli Zduńskiej 200 florenów³⁰. Nic nie wiadomo o jego potomstwie. Najpewniej Zduńscy z Kawieckimi podzielili jego schedę w Woli.

Jan Andrzejowicz około 1460 r. ożenił się z Barbarą z Drozdowa, córką Mikołaja, który zobowiązał się wypłacić zięciowi 100 grzywien posagu w ciągu 4 lat. Spłata mocno przeciągnęła się w czasie, skoro Jan dopiero w 1471 r. zapisał Barbarze 200 grzywien oprawy na połowie dóbr w Woźnikach, Pstrokoniach, połowie młyna tamże i połowie Paprotni. W tej ostatniej wsi współdziedzicem był Andrzej Wilk ze Stęszyc. W 1475 r. Jan ponownie dokonał zapisu oprawy dla żony, nie zmieniając sumy, tym razem na połowie Woli Zduńskiej i całym folwarku we wsi, połowie Paprotni i połowie swego działu w Woźnikach. Niedługo potem zeznał, że mu macocha Małgorzata wypuściła Wolę Zduńską. Jan zatem spłacił albo raczej porozumiał się z macochą w sprawie spłaty jej oprawy w tej wsi³¹. W 1478 r. zaciągnął pożyczkę 120 grzywien u sędziego grodzkiego sieradzkiego Jakuba z Krokocic, któremu zastawił części w Pstrokoniach z połową młyna i Woźnikach. Część pieniędzy przeznaczył na pożyczkę dla Tomasza z Mikorzyc plebana w Kamieńsku. Mikorski za 120 grzywien zastawił Janowi oraz spokrewnionym z nim Dołęgom – Mikołajowi z Woli i Andrzejowi z Okupu – wieś Małą Brodnię w powiecie szadkowskim. W 1485 r. Jan zdecydował się na sprzedaż Woli Zduńskiej Wojciechowi ze Stęszyc za 120 grzywien, pod warunkiem, że jeśli nie zwróciłby tej sumy Stęszyckiemu do Bożego Narodzenia, wówczas nabywca po dodaniu 130 grzywien zatrzyma wieś wieczystie. Próbował jeszcze ratować się zastawiając Wolę Zduńską siostrze Dorocie za 100 grzywien, ale ostatecznie w 1488 r. sprzedał swą część wsi z połową lasu zwanego Kalin, ze stawem zwanym Pasza, za 250 grzywien Wojciechowi Stęszyckiemu. Pisał się potem z Paprotni, w której dokupił kilka łanów, powiększając tam swój stan posiadania. Pod koniec życia ok. 1492 r. ożenił się powtórnie z Heleną z Kustrzyc, która wniosła mu w posagu 20 grzywien. Zmarł wkrótce po 1497 r.³²

29 Tamże, SG, ks. 13, k. 827; ks. 15, k. 191; SzZ, ks. 5, k. 407, 638.

30 Tamże, SG, ks. 22, k. 25; ks. 25, k. 266.

31 Tamże, ks. 12, k. 601; ks. 17, k. 70; ks. 19, k. 10, 34.

32 Tamże, ks. 20, k. 69; ks. 21, k. 192; ks. 24, k. 118; ks. 25, k. 48; ks. 27, k. 337; ks. 28, k. 791.

Jego syn Andrzej, znany od 1482 r., nie posiadał już niczego w Woli Zduńskiej. Zastawił wówczas część Paprotni Jakubowi z Goworów za 6 grzywien na 3 lata. Jan pisał się już tylko z Paprotni. Miał jeszcze jakieś części w Piaskach Gorzeńskich, skoro w 1488 r. zastawił łąkę tamże za 20 groszy Piotrowi mieszczaninowi z Sieradza. W 1495 r. żona jego Katarzyna zamieniła się z Elżbietą z Krakowa działami. Dała łąn pola w Korczewie i 80 grzywien za całą część Elżbiety w Krobanówku³³.

Wojciech Wilk Staszycki (Stęszycki) pełnił funkcję wicewojewody szadkowskiego za Mikołaja Jaranda z Brudzewa wojewody sieradzkiego. Z jego listem uwierzytelniającym w 1493 r. zabiegał o zatwierdzenie statutów sejmku piotrkowskiego przez dostojników sieradzkich. Współpracował także ze starostą sieradzkim Maciejem z Głowaczewic, pełniąc funkcję sędziego grodzkiego sieradzkiego. Jego żoną była Anna, córka Stanisława Wężyka z Osin i Katarzyny z Wieruszowa. Ostatnia wzmianka o Wojciechu Stęszyckim jako dziedzicu części Zduńskiej Woli pochodzi z 1498 r., kiedy zastawił łąn w tej wsi Janowi z Karsznic Białego Jakuba za 10 grzywien. Zmarł przed 25 listopada 1499 r. W Woli Zduńskiej trzymała oprawę wdowa Anna, która w 1500 r. zastawiła pół łąnu Jakubowi z Biskupic za 6 florenów na rok. Dziedziczył zaś jego syn Wawrzyniec zwany Wilczkiem. W 1517 r. zastawił swemu wujowi Piotrowi Widawskiemu z Osin półtora łąnu w Woli Zduńskiej za 13 grzywien³⁴.

Syn ich Wawrzyniec Wilczek, ożeniony z Dorotą Poroską, zmarł bezdzietnie. W 1532 r. o dział dóbr po zmarłym Wawrzyńcu wystąpili Kasper Poroski sędzia ostrzeszowski i Piotr Wolski zwany Wilczek. Poroskiemu z tytułu zwrotu posagu Doroty przypadły 2 i pół łąnów osiadłych, pół pustego, połowa dworu z budynkami, ogród koło dworu i stawu, połowa folwarku i łąk folwarcznych od wschodu. Drugą połowę dostał Piotr Wolski. Rok później Wolski wykupił za 100 złp. część Poroskiego³⁵. Ta część dóbr zduńskowolskich była przedmiotem częstych zastawów sąsiadom ze Stęszyc i Piasków. Ostatecznie nabył je Mikołaj Puczek z Zagaja i Buczka herbu Rola. Transakcja odbyła się w rodzinie. Pierwszą żoną Puczka była bowiem Barbara Widawska herbu Wężyk, córka Macieja z Siedlec i Katarzyny Grabskiej. Początkowo Puczek trzymał dobra zduńskowolskie w dzierżawie, skoro w latach 1553 i 1554 Dorota, wdowa po Piotrze Wilczku Stęszyckim, kwitowała Mikołaja Puczka z rocznego czynszu z Woli Zduńskiej. W 1557 r. Puczek pisze się już dziedzicem Woli Zduńskiej, jakkolwiek zalegał jeszcze Wawrzyńcowi Stęszyckiemu i jego żonie Małgorzacie ze spłatą 1000 złp. Przejmował w drodze kupna części z Paprotni, Stęszycach³⁶. Anna, jedyna córka Mikołaja Pucz-

33 Tamże, ks. 22, k. 321-322; ks. 25, k. 50; ks. 28, k. 267-268.

34 Tamże, ks. 28, k. 373, 427; ks. 29, k. 244; ks. 30, k. 156, 535-536; SGI, ks. 2, k. 363.

35 Tamże, SZ, ks. 13, k. 265; SG, ks. 28, k. 126, 373; ks. 29, k. 55; ks. 30, k. 535-536; SGI, ks. 11, k. 322; ks. 12, k. 273; ks. 39, k. 411-411v; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998, s. 326.

36 A. Szymczakowa, *Dzieje Buczka (do połowy XVI w.)*, [w:] *Początki architektury sakralnej w Polsce Centralnej, cz. II: Zapilicze i Sieradzkie*, pod red. L. Kajzer, Łódź-Warszawa 2013, s. 217-242; AGAD, SGI, ks. 39, k. 409, 497.

ka i Barbary Węzykówny, została żoną Jakuba Stokowskiego łowczego łączyckiego. Mężowi w posagu wniosła 2000 złp., które mąż oprawił jej na Stokach, Woli Stokowskiej i Lipinach, podwajając sumę posagową. Towarzyszyli jej wówczas Jan Węzyk Widawski rodzony wuj oraz Jan i Kacper Puczkowie bracia stryjeczni³⁷. W 1578 r. Jan Puczek z Zagaja, zastawił Wolę Zduńską i Stęszycę Rozpierskie za 2000 złp. Janowi Jeżowskiemu. W 1589 r. Puczek sprzedał dobra Wola Zduńska, Stęszycę Średnie, części w Stęszyczach Rozpierskich i Tymieńskich oraz w Paprotni, pozostające wówczas w zastawie u Doroty z Karnkowa, żony Marcina Stokowskiego, za 7000 złp. Wojciechowi Stokowskiemu, synowi Anny Puczkówny. Ten zaś sprzedał je bratu Marcinowi Stokowskiemu podstolemu łączyckiemu. Intrumisi Marcin w dobra dokonano w grudniu 1593 r.³⁸

Drugą część Woli Zduńskiej trzymali Kawieccy herbu Dołęga, spadkobiercy Jana z Kawieczyna, brata Piotra i Stefana. Jan ożenił się z bliżej nieznaną Katarzyną, która wniosła do Kawieczyna 100 grzywien posagu (1457). Zmarł wcześniej, pozostawiając żonę z dwójką synów Mikołajem i Piotrem. Mikołaj pojął za żonę sąsiadkę Katarzynę z Wielkiego Młodawina, córkę Jakuba zwanego Kanonik. W 1471 r. zapisał jej na połowie swej części dóbr w Kawieczynie i Swędzieniejewicach 80 grzywien. Mimo niewielkiego posagu (40 grzywien) był to dobry mariaż, bowiem Katarzyna miała tylko siostry i w 1482 r., po śmierci ojca Jakuba, nastąpił podział majątku między jego pięć córek. Katarzyna z mężem dostała pół łąnu osiadłego w Swędzieniejewicach, półtora łąnu w Młodawinie i pół karczmy Sowiniec. Warto tu wymienić szwagrów Mikołaja, z którymi prowadził liczne interesy. Byli to: Stanisław z Głowaczewic mąż Barbary, Jakub ze Zwierzchowa mąż Doroty, Bernard Skórkowski mąż Anny, Andrzej ze Stryjów Księzych mąż Małgorzaty. Te koneksje ujawniły się ponownie w tragicznych okolicznościach. W czerwcu 1493 r. w ratuszu w mieście Szadek odbył się sąd nad mieszczaninem Piotrem Pszonką, oskarżonym o zabójstwo Andrzeja ze Stryjów Księzych. W składzie sądu powołanego przez starostę sieradzkiego Macieja z Głowaczewic zasiadł jako podsedek szwagier zabitego Mikołaj z Kawieczyna. Mieszczanin poniósł ciężką karę – podwójną główszczyznę w wysokości 120 grzywien, która go z pewnością zrujnowała. Mikołaj rzadko zasiadał jako asesor w sądach, natomiast korzystano z jego usług w sporach sąsiedzkich. Ostatnia jego czynność dotyczyła ugody w sprawie o zabójstwo Piotra z Białej, syna Agnieszki i siostrzeńca Mikołaja Krobanowskiego przez Piotra z Wrońska. Szlachcic miał zapłacić stronie pokrzywdzonej tylko 45 grzywien³⁹. Za ten sam czyn kary dla mieszczanina i szlachcica były różne!

Mikołaj zmarł po 1500 r. Pozostawił czworo dzieci: córki Katarzynę i Małgorzatę oraz synów Jana i Jarosława. Katarzynę w 1490 r. wydał za mąż za Stanisława z Małych Zimotek z posagiem 30 grzywien; Małgorzatę w 1499 r. – za Jana z Młodawina zwanego Wygiełzowo z takim samym posagiem. Jan ożenił się z Katarzyną ze Stęszyc i podob-

37 AGAD, SGI, ks. 36, k. 185v-186.

38 Tamże, ks. 76, k. 181v-184; ks. 121, k. 33; ŁGI, ks. 80, k. 62v-64v.

39 Tamże, SG, ks. 11, k. 958; ks. 12, k. 929; ks. 17, k. 148; ks. 22, k. 433; ks. 30, k. 476-477; SzZ, ks. 6, k. 706.

nie jak ojciec wybrał dziedziczkę, mającą tylko siostrę. W 1497 r. Katarzyna z siostrą Dorotą, żoną Mikołaja Rozpierskiego, podzieliły między siebie majątek. Katarzyna dostała w Stęszycach Stachnikowych połowę dworu i folwarku, 3,5 łanów kmiecych oraz w Kłoniszewie kwartę łąnu i część folwarku. W 1514 r. bracia uregulowali sprawy majątkowe. Jan sprzedał ojcowiznę we wsiach Kawieczyn, Swędzieniejewice, Wola Zduńska i Karsznice bratu Jarosławowi za 100 grzywien. Macierzyznę zaś w Młodawinie Kanonikowym i Nieśmirowym (zwanym tak po stryju Katarzyny Stanisławie zwanym Nieśmir) sprzedał wraz z matką za 70 grzywien Aleksandrze Głowackiej, wdowie po Macieju staroście sieradzkim. Synowi Jarosławowi Katarzyna dała połowę tj. 40 grzywien ze swej oprawy, którą miała na Kawieczynie, Swędzieniejewicach, Karsznicach i Woli Zduńskiej. Jarosław w zamian dał matce 2 łąny w Swędzieniejewicach do śmierci. Jan natomiast przyjął prawo miejskie w Szadku, gdzie zmarł przed 1534 r.⁴⁰

W Woli Zduńskiej pozostał Jarosław Kawiecki. Ożenił się z Jadwigą Krobanowską, córką Jana, siostrą Stanisława i Mikołaja, młodą wdową po Prokopie Byleńskim. Żona wniosła mu w posagu 400 grzywien, które zapisał jej na całym niemal swym majątku, dla siebie zachował tylko pusty łąn w Kawieczynie⁴¹. Jarosław był krewkiego charakteru. Miał na sumieniu zabójstwo sąsiada Błażeja Osmolskiego (1526), pobicie Bartłomieja Osmolskiego i jego matki Elżbiety (1527), wdowy po Stanisławie. W obu sprawach zasądzono mu 47 grzywien kary i musiał zastawiać dobra dla zdobycia pieniędzy. Z czasem usatkwował się, a nawet objął w 1533 r. funkcję burgrabiego zamku sieradzkiego z mandatu starosty sieradzkiego Jana Gruszczyńskiego kasztelana inowłodzkiego. Zachował urząd także za następcy – Jana Spytka Tarnowskiego kasztelana radomskiego i podskarbiego koronnego. Zmarł po 1540 r.⁴²

Jarosław pozostawił co najmniej jedną córkę Annę Jackowską i dwóch synów Adama i Świętosława. W 1537 r. Jadwiga darowała synowi Adamowi 400 grzywien zapisanych jej przez męża na dobrach Kawieczyn, Swędzieniejewice, Wola Zduńska i Karsznice. Zapis ten miał niewątpliwie związek z małżeństwem Adama z Anną Siedlecką herbu Wężyk. W 1576 r. Adam zastawił Kawieczyn Pawłowi Garnyszowi za 224 złp. Z małżeństwa z Siedlecką pozostawił czterech synów: Jana, Zygmunta, Krzysztofa i Wacława. Jan często wdawał się w awantury. Obrywał od sąsiadów szlacheckiego pochodzenia, ale też od chłopów. W 1578 r. woźny relacjonował wizję ran zadanych Adamowi przez Macieja Maczudę z Nowej Wsi zwanej Drogień, poddanego Sebastiana Busińskiego⁴³. Większe nadzieje pokładali rodzice w Krzysztofie. W marcu 1581 r. ojciec Adam Kawiecki zapisał mu połowę dóbr w Kawieczynie i Woli Zduńskiej, zaś matka Anna Siedlecka, za zgodą krewnego Jana Wężyka, odstąpiła synowi oprawę w Kawieczynie. Darowizny te pozwo-

40 Tamże, SG, ks. 26, k. 307; ks. 28, k. 687; ks. 30, k. 118; SGI, ks. 2, k. 41-42, 46; SGI, ks. 12, k. 466; ks. 13/14, k. 33.

41 Tamże, SGI, ks. 1, k. 131; ks. 2, k. 313.

42 Tamże, ks. 7, k. 341-344, 385, 445, 655, 847, 1070; ks. 12, k. 310; ks. 13/14, k. 105, 987; ks. 16, k. 202, 287v; ks. 18, k. 149.

43 Tamże, ks. 16, k. 207v-208v; ks. 53, k. 379v; ks. 73, k. 747; ks. 76, k. 229.

liły Krzysztofowi na ożenek i zapis dla żony Katarzyny, córki Sebastiana Kowalowskiego, 600 złp. posagu i 600 złp. wiana na dobrach Kawieczyn, Wola Zduńska, połowie folwarku, całym dworze i domu w Kawieczynie⁴⁴. W sierpniu 1587 r. Adam Kawiecki obdarował kolejnego syna Wacława częściami w Kawieczynie i Woli Zduńskiej. W 1619 r. Zygmunt Kawiecki rezygnował Andrzejowi Krąkowskiemu, synowi zmarłego Jakuba, części w Kawieczynie wraz z pewnymi łakami w Woli Zduńskiej, z prawem wolnego wyrębu i wypasu, z takimi samymi prawami w Swędzieniejewicach, za 2500 złp.⁴⁵

Świętosław (1550-1582), młodszy syn Jarosława, posiadał dobra w Kawieczynie i Swędzieniejewicach. Pojawia się w źródłach jako pożyczkodawca okolicznej szlachty od drobnych sum do całkiem dużych kwot. W tej drugiej grupie jego dłużnikiem był Grzegorz Junczowski (350 złp.), Bartłomiej Młodawski (300 złp.), Andrzej Młodawski (574 złp.), brat Adam Kawiecki (108 złp.). Za pożyczzone sumy trzymał zastawem Piaski i Gorzeń od Piotra Piskowskiego⁴⁶. Zapobiegliwości w prowadzeniu gospodarstwa wymagała jego sytuacja rodzinna. Świętosław miał bowiem pięciu synów – Wojciecha, Stanisława, Floriana, Jana i Aleksandra – i każdego należało w równym stopniu wyposażać. Działy w Kawieczynie bracia sprzedali w 1607 r. za sumę 2500 złp. Piotrowi Stokowskiemu, prepozytowi będkowskiemu, synowi Marcina podstolego łęczyckiego. Na każdego z Kawieckich przypadło 500 złp., toteż bracia poszukali szczęścia na Rusi. Drogę przetrwał Wojciech, w 1582 r. piszący się z Nieradzy, który w 1596 r. odnotowany został w ziemi halickiej jako pisarz grodzki trembowelski. Jan przeniósł się na Podole, gdzie był pisarzem grodzkim latyczowskim. Od funkcji pisarza grodzkiego trembowelskiego zaczął karierę najmłodszy Aleksander (1607). Ostatecznie osiadł na Podolu, gdzie pełnił urzędy podstarościego kamienieckiego (1614), cześnika kamienieckiego (1618-1622), pisarza kamienieckiego (1622-1634). W ziemi sieradzkiej pozostał Florian, którego pierwszą żoną była Agnieszka Bełchacka córka Mikołaja, drugą zaś Zofia Rychłowska oraz Wojciech, ożeniony z Małgorzatą Naropińską, córką Stanisława⁴⁷.

Wojślawice w 1311 r. trafiły z nadania księcia Władysława Łokietka do rąk kome-sa Wacława Lisowica, syna Marcina Lisa kasztelana międzyrzeckiego, starogrodzkiego, zbąszyńskiego, łowczego poznańskiego, za zasługi oddane księciu podczas obejmowania przez niego Wielkopolski. Wacław sprawował urzędy starosty (1414-1415) i kasz-

44 Tamże, ks. 79, k. 196v-197v; ks. 81, k. 427n.

45 Tamże, ks. 87, k. 268-268v; ks. 125, k. 258v-260.

46 Tamże, ks. 46, k. 224v; ks. 53, k. 311v-313; ks. 67, k. 143, 263; ks. 73, k. 105-105v; ks. 76, k. 203, 652v.

47 Tamże, ks. 81, k. 222v-223; ks. 98, k. 29, 60v; ks. 103, k. 654v; ks. 111, k. 148-150; *Urzednicy podolscy XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1998, s. 209. W drugiej połowie XVI w. nazwisko Kawieccy noszili trzej bracia: Melchior, Jan i Piotr, posiadający niewielki dział w Kawieczynie, piszący się jednak głównie z Prusinowic i Wygiełzowa – AGAD, SGI, ks. 43, k. 344; ks. 46, k. 152v; ks. 53, k. 25, 26v, 45; ks. 73, k. 27v, 229, 244v, 796-796v; ks. 76, k. 43v, 231. ks. 81, k. 40, 40v. Kawieckich spotykamy także w Brodni – SGI, ks. 86, k. 26v; ks. 90, k. 57v; ks. 98, k. 554v; ks. 99, s. 857; ks. 103, k. 10v-11.

telana sieradzkiego (1418-1425). Z pewnością Wojsławice dziedziczyli także synowie Wacława – Wacław, komornik z ramienia księcia Władysława na Pomorzu Gdańskim (1306-1309), chorąży sieradzki (1321-1327), cześnik sieradzki (1336-1339), kasztelan sieradzki (1343-1346), i zapewne Wawrzyniec skarbnik sieradzki (1344-1358), wojewoda sieradzki 1368⁴⁸. Otrzymane wysokie urzędy dowodzą, że Zarębowie pozostawali w kręgu osób zaufanych także Kazimierza Wielkiego. Wacław złożył zeznania 23 lutego 1339 r. w procesie uniejowsko-warszawskim przeciwko krzyżakom. Był obecny przy zawieraniu pokoju w Kaliszu z krzyżakami 8 lipca 1343 r.⁴⁹ Potomkami kasztelana sieradzkiego Wacława był Wacław z Lutomińska, rycerz pasowany, występujący w źródłach w latach 1409-1444⁵⁰ i jego siostra Greta, żona Świętopełka z Łęki. Z dóbr otrzymanych w 1311 r. w ręku Wacława z Lutomińska były Rokszycze, które w 1413 r. sprzedał za 300 grzywien i połowę Zygr Świętosławowi z Zawady, a w 1429 r. z rąk Świętosława wykupił je Jakub z Koniecpola, wojewoda sieradzki⁵¹. Wojsławice Wacław miał w swym ręku jeszcze w 1418 r., kiedy to nabył za 20 grzywien łan w Gołuchach⁵². Ostatnia o nim wzmianka pochodzi z 7 sierpnia 1444 r. Może zginął pod Warną? Wacław zmarł bezpotomnie. Majątek po nim odziedziczyła jego siostra Greta. W 1446 r. części w Lutomińsku przekazała w posagu za 100 kop groszy wnuczce swej Katarzynie, córce zmarłej Helszki i Mikołaja Malika z Czernikowa, żonie Wisława z Wilkowic⁵³. Nie ma wśród tej spuścizny Wojsławic. Wróciły zatem wcześniej do rąk królewskich i następnie trafiły w tenutę Koniecpolskich. Nie zachował się jednak dowód nadania królewskiego tych wsi. Niewykluczone, że stało się to na Węgrzech na podstawie zapisu Władysława III, który kredytował kosztowną wyprawę po koronę węgierską zastawami królewszczyzn.

W listopadzie 1446 r. Jan Koniecpolski, kanclerz Królestwa Polskiego i starosta sieradzki, wystąpił o rozgraniczenie Wojsławic i Pratkowa. Koniecpolski dzierżył wtedy także tenutę szadkowską i starostwo sieradzkie, które wymagały jego obecności w stolicy województwa. Wojsławice były postojem na szlaku podróży z posiadłości rodzinnych na pograniczu Sieradzkiego i Małopolski do obu miast. Kanclerz jeszcze co najmniej dwukrotnie był w Wojsławicach: w październiku 1450 r. i w styczniu 1453 r. Zmarł 26 marca 1455 r.⁵⁴

48 J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączyskie i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300-1306*, Toruń 1969, s. 115-118; tenże, *Zarębowie i Nałęczycze a królobójstwo w Rogoźnie*, Warszawa 2018, s. 123-124; U II/1, nr B 80, B 345.

49 *Lites...*, s. 107, 220, 221.

50 AGAD, Księgi ziemskie łączyskie (dalej: ŁZ), ks. 2, k. 68; ks. 5, k. 82; ks. 7, k. 181v; ks. 8, k. 17, 74; ks. 9, k. 9; ks. 10, k. 544v; ks. 11, k. 523, 545; SZ, ks. 4, k. 107v; SzZ, ks. 1, k. 1v, 7v; ks. 3, k. 53; ks. 4, k. 383, 396; SZ, ks. 6, k. 43.

51 Tamże, SG, ks. 1-2, k. 521; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka...*, s. 31.

52 AGAD, SG, ks. 3, k. 532.

53 Tamże, ks. 9, k. 325-326.

54 Tamże, SzZ, ks. 4, k. 490, 918, 1034. W. Zawitkowska, *W służbie pierwszych Jagiellonów. Życie i działalność kanclerza Jana Taszki Koniecpolskiego*, Kraków 2005, s. 270.

Z małżeństwa Jana Koniecpolskiego z Dorotą z Sienna herbu Dębno, córką Dobie-
sława wojewody sandomierskiego i Katarzyny z Goraja, bratanicą kardynała Zbigniewa
Oleśnickiego, siostrą stryjeczną późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego Zbigniewa
z Oleśnicy, pozostało trzech synów: Jakub, Jan i Przedbor. Jakub po studiach w Krako-
wie sprawował urzędy kościelne, prepozyta św. Floriana w Krakowie i kanonika gnieź-
nieńskiego. Jan (zm. 1471) i Przedbor (zm. 1475) nie pozostawili potomstwa. Jakub
wraz z matką przeznaczili majątek na budowę klasztoru paulinów w Wielgomłynach.
Wojśławice stały się przedmiotem zastawów, celem zdobycia pieniędzy na rodzową fun-
dację. W 1472 r. Przedbor zastawił wieś Stogniewowi z Siemkowic. Rok później wwiązał
w jej posiadanie Jana z Kalinowej kasztelana sieradzkiego i starostę wieluńskiego. Osta-
tecznie po śmierci Przedbora Jakub w 1476 r. sprzedał Wojśławice i Wolę Wojśławską
Piotrowi Wężykowi z Woli za wieś Wolę Łazowską i 700 grzywien⁵⁵. Wola Wojśławska,
która pojawiła się dopiero w 2. połowie XVI w., powstała zatem na gruntach Wojśławic
w czasie dzierżenia jej przez Koniecpolskich.

Piotr z Woli Wężykowej (1459-1494) w hierarchii sieradzkiej osiągnął urząd chorą-
żego mniejszego sieradzkiego (od 1480). Zakup Wojśławic sfinansował częściowo z po-
sagu drugiej żony Anny z Burzenina, córki Jakuba Kuropłocha herbu Ogon i Barbary
Grabskiej herbu Pomian, która wniosła w jego dom 300 grzywien. Mąż oprawił jej
podwojoną sumę, tj. 600 grzywien, na Wojśławicach i Woli Wojśławskiej. W 1493 r.
Piotr zapisał swym córkom Dorocie i Annie, najpewniej po Annie z Burzenina, każdej
po 200 grzywien, jako posagi na Wojśławicach i Woli Wojśławskiej, natomiast żonie
przeniósł oprawę najpierw na zastaw w Sycanowie, następnie na Wolę Wężykową, Za-
moście i Grabicę⁵⁶.

Po śmierci Piotra dobra odziedziczyły Anna i Dorota oraz jego małoletnie wówczas
dzieci po trzeciej żonie Annie Koźmińskiej: Andrzej, Piotr, Stanisław, Jan, Hieronim.
Najstarsza Anna przed 1500 r. wyszła za mąż za Jana z Biernacie herbu Pomian. W 1500 r.
woźny szadkowski Stanisław wwiązał Annę w części we wsiach Wojśławice i Wola Woj-
śławska. Wężykowie dopiero w 1526 r. podzielili majątek. Stanisław, Andrzej i Jan ob-
jęli Wolę Wężykową, Zamość, Grabicę i dział w Podulach Dolnych, natomiast Piotr
i Hieronim wzięli Wojśławice i Wolę Wojśławską. Jak już wspomniano obie wsie były
obciążone zapisami ojca dla ich siostr: Anny i Doroty⁵⁷. W następnych latach bracia
dokonywali różnych transakcji między sobą. W 1532 r. Dorota, córka zmarłego Jana
Rzepiszowskiego łowczego sieradzkiego i żona Stanisława Wężyka, sprzedała szwagrowi
Hieronimowi części w Dąbrówce i Kuśniach za 600 grzywien. W 1533 r. Stanisław
Wężyk zeznał, że brat jego Hieronim Wężyk zapłacił mu 200 grzywien za wykupienie
jego części we wsiach Wojśławice i Wola Wojśławska. Z kolei Hieronim Wężyk części

55 Tamże, SG, ks. 17, k. 259; ks. 18, k. 153; ks. 19, k. 266; S.M. Zajączkowski, *Wielowioskowa własność szlachecka w województwie sieradzkim (XV i pierwsza połowa XVI w.)*, RŁ 1973, t. 21, s. 31.

56 AGAD, SG, ks. 25, k. 72, 229; ks. 27, k. 697-698, 716.

57 Tamże, SGI, ks. 7, k. 337; SG, ks. 30, k. 482; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka...*, s. 328.

we wsiach Dąbrówka i Kuśnie, sprzedał bratu Stanisławowi Wężykowi za 80 grzywien. W 1540 r. bracia Andrzej, Stanisław, Jan, Piotr i Hieronim Wężykowie wyznaczyli niezamężnej siostrze Dorocie czynsz roczny 5 grzywien na św. Marcina na jej utrzymanie⁵⁸. Piotr Wężyk z Wojsławic w 1537 r. opisał posag żonie Magdalenie i zapisał jej 200 grzywien na połowie Wojsławic. W 1545 r. Piotr, wówczas dziedzic Woli Dzierlińskiej, swe części we wsiach Wojsławice, Wola Wojsławska i Kotlinki, które miał po śmierci brata Hieronima, sprzedał synowi Piotrowi Wężykowi za 1000 florenów⁵⁹.

Próbę pozbawienia Wężyków obu tenut podjęli Lutomierscy. 14 grudnia 1550 r. Zygmunt August dał zgodę na wykup wsi królewskich Wojsławic i Woli Wojsławskiej zwanej Rzycz z rąk obecnych tenutariuszy Stanisława i Piotra Wężyków Michałowi Lutomierskiemu podkomorzemu sieradzkiemu i poborcy generalnemu cła w województwie poznańskim za sumy na tych wsiach zapisane wraz z folwarkami i innymi przyległościami⁶⁰. Jednakże do wykupu nie doszło. Zainteresowanie obu wsiami stracili także synowie Michała Lutomierskiego Jan i Michał, którzy zmarli bezpotomnie. W latach 1564-1565 przeprowadzono w Koronie rewizję tytułów prawnych posiadaczy królewskich. W lustracji dóbr królewskich w Sieradzkim nie uwzględniono Wojsławic, ale nie lustrowano wtedy dóbr obciążonych tzw. starymi sumami czyli zapisami dokonanymi przez poprzedników Zygmunta Augusta, które uznano za obowiązujące. Obie wsie pozostały zatem w rękach Wężyków. W 1562 r. część Wojsławic pozostawała w posiadaniu Piotra Wężyka Wojsławskiego i jego żony Doroty Oszczeklińskiej, którzy zapisali sobie wzajemnie dożywocie. Zapewne ten Piotr w 1555 r. był ścigany pozwem królewskim za zabójstwo Stefana Góreckiego. W 1566 r. Stanisław Wężyk, syn Piotra i Magdaleny, swe części w Wojsławicach, Woli Wojsławskiej i Kotlinkach po stryju Hieronimie, rezygnował za 1200 złp. bratu rodzonemu Wojciechowi. W Wojsławicach zachowała oprawę Barbara Nagórska, wdowa po Piotrze Wężyku (zmarł ok. 1560), pozostawiając nieletnie dzieci pod opieką Stanisława Nagórskiego, Mikołaja Dobrzelewskiego i Bartłomieja Gniewięckiego. Barbara zmarła po 1589 r. W Wojsławicach siedział potem jej syn Stanisław⁶¹.

W literaturze kastelologicznej wskazuje się na Wężyków jako inwestorów zameczku w Wojsławicach zbudowanego w połowie XVI w.⁶² Budowa małego zamku wiązała się

58 AGAD, SGI, ks. 11, k. 589; ks. 12, k. 147-148; ks. 18, k. 609-610.

59 Tamże, ks. 16, k. 130; ks. 23, k. 753.

60 J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej* (dalej: ŁLb.), wyd. J. Łukowski, J. Korytkowski, t. 1-2, Gniezno 1880-1881, t. 1, s. 392; AGAD, Metryka Koronna (dalej: MK), ks. 79, k. 207v-208v.

61 AGAD, SGI, ks. 36, k. 2; ks. 43, k. 73v; ks. 47, k. 32v; ks. 53, k. 180-180v, 372-372v; ks. 90, k. 425. O Nagórskich zob. T. Nowak, *Dzieje Witoni i okolicznych wsi do schyłku XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Witoni i Gminy Witonina (do 1939 roku)*, Witonina-Łódź 2018, s. 46.

62 L. Kajzer, J. Augustyniak, *Wstęp do studiów nad świeckim budownictwem obronnym Sieradzkiego w XIII-XVIII/XVIII wieku*, Łódź 1986, s. 215; J. Augustyniak, *Szesnastowieczny zameczek w Wojsławicach w świetle badań wykopaliskowych*, [w:] *Między północą a południem*.

z wydatkiem rzędu 2 do 3 tysięcy grzywien. Piotr Wężyk chorążyc sieradzki niewątpliwie dysponował odpowiednimi funduszami, o czym świadczą pożyczki dla sąsiadów i krewnych pod zastaw ziemi. Większy przyływ gotówki odnotował w latach 1541-1542, może w związku z wypłatą posagu żony Magdaleny⁶³.

W rękę Wężyków przez 4 pokolenia były jeszcze dwie inne wsie królewskie: Czechy i Polków. Nie znamy dokumentu nadania⁶⁴. Obdarowanym był Stanisław Wężyk z Woli, zwany też Małdzykiem, jak wynika z warunków ugody między wdową Małgorzatą i Andrzejem Węzykiem, synem z pierwszego małżeństwa Stanisława. W 1419 r. Andrzej (pisarz ziemski sieradzki 1440-1456) otrzymał dobra w ziemi sieradzkiej: Wolę (Węzykową), Grabicę, Siedlce, Osinki, Zamoście, Grabostów oraz dwie tenuty Czechy i Polków, które już ojciec jego trzymał. Darczyńcą królewszczyzn był niewątpliwie Władysław Jagiełło, który obejmując tron polski hojnie obdarzał szlachtę dobrami z domeny królewskiej, kupując jej przychyłność dla swoich rządów⁶⁵. Po Andrzeju odziedziczył obie królewszczyzny jego syn Stanisław z Siedlec i Osin, rodzony brat Piotra z Wojsławic. W 1462 r. zapisał na nich żonie Katarzynie z Wieruszowa 330 grzywien oprawy. W 1506 r. tenutariuszem Czech i Polkowa był Piotr Widawski, syn Stanisława. 14 I 1518 r. Piotr otrzymał zgodę Zygmunta Starego na wykup sołectw w Polkowie i Czechach. Jednocześnie król potwierdził mu zapis 400 grzywien na obu wsiach, ale zmienił warunki dzierżenia tenut na dożywotnie posiadanie. Piotr zmarł w 1527 r. 15 stycznia 1528 r. zgodę na wykup obu wsi z rąk Macieja, syna Piotra, dostał Jan Głowacki herbu Prus⁶⁶.

Łyszkowscy byli właścicielami Gajewnik i Janiszewic. Główna siedziba rodziny znajdowała się jednak w Łyszkowicach nad Wartą w parafii Pęczniew. Najstarszy znany przedstawiciel tej rodziny Stanisław Kijek (1391-1428)⁶⁷, pochodził zapewne z Łubnicy koło Piątku w Łęczyckiem i przeniósł się do dóbr żony Elżbiety z Łyszkowic. Późnego

Sieradzkie i Wieluńskie w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych. Materiały z sesji naukowej w Kościerzynie koło Sieradza (4-6 grudnia 1991 r.), pod red. T.J. Horbacza i L. Kajzera, Sieradz 1993, s. 280; L. Kajzer, *Zamki i dwory obronne w Polsce centralnej*, Warszawa 2004, s. 65-68; L. Kajzer, S. Kołodziejki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 545.

63 W 1541 r. pożyczył 100 florenów Janowi Biernackiemu z Wroczyń, zaś Janowi Sucheckiemu z Suchcic i Bukowia 110 grzywien; w 1542 r. bratu Stanisławowi Węzykowi z Dąbrówki pożyczył 100 florenów – AGAD, SGI, ks. 18, k. 863-864; ks. 19, k. 78, 338v.

64 W 1518 r. Piotr Wężyk okazał w kancelarii liczne dokumenty z zapisami sum na Polkowie i Czechach wydane dla jego poprzedników. Prosił o skumulowanie sum w nowym zapisie, toteż dokumenty wcześniejsze zostały anulowane – tamże, MK, ks. 30, k. 123v.

65 Tamże, SZ, ks. 6, k. 61-61v. Węzykowie otrzymali też dobra w ziemi bełskiej i na Rusi, które objęła Małgorzata i jej potomstwo – A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka...*, s. 316-317.

66 Tamże, SG, ks. 13, k. 208; MK, ks. 44, k. 29v.

67 *Materiały...*, cz. 1, s. 190; AGAD, SG, ks. 1-2, k. 49. W 1392 r. z Łyszkowic i Łubnicy pisał się także Dzierśław (AGAD, SZ, ks. 1-2, k. 42v) – T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 194.

dowodu w tej sprawie dostarcza spór, który toczyli jej wnukowie: Tomasz, syn Heleny Kałowskiej oraz Stanisław i Jan, synowie Jana z Łyszkowic. Tomasz skarżył braci wujecznych o dobra Gajewniki, Wolę Gajewnicką, Łyszkowice i Wolę Łyszkowską czyli dobra po swej matce Helenie i babce Elżbiecie. Stanisław dysponował sporą gotówką, którą przeznaczał na inwestycje w ziemię. W 1410 r. pożyczył 60 grzywien Mikołajowi z Kwiatkowic pod zastaw połowy Piorunowa. W 1413 r. Jan z Okupu zastawił Stanisławowi połowę swej wsi za 40 grzywien. Jeszcze tego roku pożyczył Rafałowi z Pęczniewa 150 grzywien pod zastaw Siedlątkowa. Dwa lata później, w styczniu 1415 r., Jan Radlica z Pęczniewa herbu Korab, rycerz pasowany, rezygnował Stanisławowi Siedlątków za 270 grzywien. Wieś ta jednak ostatecznie nie weszła w skład majątności Łyszkowskich⁶⁸.

Kolejnym nabytkiem były Gajewniki. Przed 1405 r. wieś należała do Jakuba z Buzenina herbu Poraj, syna Spytki stolnika sieradzkiego (1369-1378). Jakub Spytkowicz sprzedał wieś 19 października 1405 r. Jakuszowi zwanemu Kartosz z Ptaszkowic herbu Jelita za 280 grzywien. W 1417 r. Jakusz z kolei sprzedał Gajewniki za 350 grzywien Stanisławowi Kijkowi z Łyszkowic⁶⁹. Stanisław (zm. przed 1432 r.) i jego żona Elżbieta pozostawili pięcioro dzieci: trzech synów Andrzeja Kijka, Jana i Mikołaja oraz dwie córki Helenę i Katarzynę, żonę Świętosława z Lipic. W 1432 r. Helena z mężem Jarosławem Kałowskim zrzekła się swych praw do dóbr ojczystych i macierzystych we wsiach Łyszkowice, Wola Łyszkowska, Janiszewice i Gajewniki na rzecz swych braci Andrzeja kanonika włocławskiego, Jana i Mikołaja, którzy zobowiązali się wypłacić jej w posagu 100 kop groszy i tyleż z tytułu wyprawy⁷⁰. Te 4 wsie stanowiły całość majątku Łyszkowskich w latach trzydziestych XV w. Jan ożenił się z Anną z Piekar (parafia Piątek), córką Jakusza z Witoni herbu Rola i Katarzyny. Anna wraz z dwoma siostrami odziedziczyła znaczące dobra. W ziemi łęczyckiej posiadały Piekary, Kokorczyce, Witonię, Uwielinek, Wieprzki, działkę w Łęczycy, Zawadę i Zakrzew na Kujawach, Skrzydłów z ziemi sieradzkiej. W 1427 r. siostry sprzedały te dobra stryjowi Janowi Piekarskiemu (podkoniemu 1437, podłowczemu łęczyckiemu 1438-1454) za 1050 grzywien⁷¹. Do ponownego działu i uregulowania spraw majątkowych między Piekarskimi doszło w 1437 r. po śmierci siostry ich Małgorzaty Piekarskiej. Stronami działu – poza Anną Łyszkowską – byli Jan Piekarski, jego żona Wichna ze Strzegocina, która miała oprawę na tych dobrach w wysokości 600 grzywien, Helena żona Mikołaja z Borzymowa i Katarzyna matka sióstr, która po raz drugi wyszła za mąż za Bartłomieja (Bertolda) z Bolemina. Anna miała zrezygnować w sądzie brzeskim lub kowalskim na rzecz Wichny ze wsi Zawada i Nietrzeba (wieś świeżo lokowana na gruntach wsi Zakrzew) za 500 grzywien. Wszystkie swoje dobra nieruchome wraz ze sprzętami domowymi, bydłem i uzbrojeniem (*arma bellica*), które jej przypadły po rodzicach i zmarłej Małgorzacie, sprzedała – za zgodą

68 AGAD, SZ, ks. 4, k. 19v, 40v; ks. 5, k. 54; SzZ, ks. 3, k. 153; ks. 5, k. 434.

69 Tamże, SG, ks. 1-2, k. 12; ks. 3, k. 375.

70 Tamże, ks. 6, k. 411. A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka...*, s. 296; T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 242.

71 T. Nowak, *Własność ziemska...*, s. 109; tenże, *Dzieje Witoni...*, s. 48-49.

męża – Wichnie za 1200 grzywien. Ze swej strony stryj Jan Piekarski wypłacił Annie 150 grzywien⁷². W 1443 r. Jan z Gajewnik na całym dziedzictwie Gajewniki zapisał żonie 250 grzywien posagu i 250 grzywien wiana⁷³.

Drugi z braci Łyszkowskich – Mikołaj (1432-1482) ożenił się po raz pierwszy z Anną z Woli Żerońskiej (ok. 1443), a po jej śmierci około 1469 r. poślubił Elżbietę z Tokar, wdowę po Janie z Ziemięcina. Pierwsza żona wniosła mu w posagu 100 kop groszy. Małżeństwo to było bezdzielne. Mikołaj w 1469 r. zobowiązał się zwrócić szwagrowi Mikołajowi z Woli Żerońskiej 120 grzywien posagu po swej zmarłej żonie Annie, siostrze Mikołaja⁷⁴. Drugie małżeństwo Mikołaja także było bezdzielne⁷⁵. Mikołaj nabył w 1441 r. dział w Suchorzynie od Stanisława z Suchorzyna za 50 grzywien. W 1442 r. Andrzej darował bratu Mikołajowi trzecią część dóbr w Łyszkowicach, Woli Łyszkowskiej i Suchorzynie⁷⁶.

Trzeci z braci Andrzej wybrał karierę kościelną. W kapitule kolegiaty kruszwickiej pełnił godność dziekana (co najmniej od 1441), które to beneficjum łączył z probostwem w Goszczanowie⁷⁷. W 1444 r. bracia dokonali działu majątkowego. Jan otrzymał Janiszewice i Gajewniki, natomiast Andrzej i Mikołaj – Łyszkowice i Wolę Łyszkowską z młynami oraz Suchorzyn⁷⁸. W lutym 1470 r. Mikołaj dał swej siostrzenicy Małgorzacie, córce Katarzyny i Świętosława z Lipic, żonie Świętopełka z Rudnik herbu Lis, całe swe dziedzictwo w Suchorzynie Podborowym. Po śmierci Mikołaja dobra odziedziczyli jego bratankowie, synowie Jana: Stanisław i Jan. Z małżeństwa Jana Łyszkowskiego z Anną Piekarską pozostały jeszcze dwie córki: Katarzyna, żona Byliny z Zelgoszczy i Małgorzata, żona Jana z Tomisławic⁷⁹. Stanisław z Gajewnik 11 kwietnia 1487 r. wsie Łyszkowice i Wolę Łyszkowską z młynem Łyszkowskim, odziedziczone po stryju Mikołaju, sprzedał Świętopełkowi z Rudnik za pusty łan w Suchorzynie i 400 grzywien. Od Świętopełka z Rudnik pochodzą znani heraldykom Łyszkowscy herbu Lis. Potom-

72 AGAD, ŁZ, ks. 11, k. 207v-210. W 1442 r. Wichna wypłaciła Annie 100 grzywien, z kolei Anna zwlekała z rezygnacją dóbr kujawskich, w związku z czym Wichna w 1445 r. skarżyła poręczyciela Anny Stanisława z Ciężkowa o 100 grzywien (tamże, ŁZ, ks. 2, k. 288; ks. 11, k. 719v).

73 Tamże, SzZ, ks. 4, k. 182.

74 Tamże, ks. 4, k. 274; SG, ks. 15, k. 627.

75 Druga żona Mikołaja – Elżbieta miała z poprzedniego małżeństwa dwóch synów Jana i Mikołaja – tamże, SG, ks. 24, k. 749.

76 Tamże, SzZ, ks. 4, k. 82, 141.

77 *Bullarium Poloniae*, t. 5, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, przy pomocy M. Kowalczyk, A. i H. Wajs, Romae-Lublin 1995, nr 960, 961; AGAD, SzZ, ks. 4, k. 46, 336; *Trzydzieści osiem niedrukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum Diec. we Włocławku z pierwszej połowy XV wieku*, wyd. S. Librowski, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1988, t. 56, s. 285-290; AGAD, SG, ks. 10, k. 722.

78 AGAD, SzZ, ks. 4, k. 336.

79 Tamże, SG, ks. 15, k. 43.

kiem Jana był banita Stanisław Łyszkowski, któremu król w 1538 r. zajął dobra Łyszkowice, Wola Łyszkowska, Siedlątków i Tubądzin. W 1555 r. Stanisław pisał się tylko z Siedlątkowa i Tubądzina. W latach osiemdziesiątych XVI w. wspomniani zostali Świętosław i Wojciech Łyszkowscy⁸⁰.

Bracia Stanisław (1465-1496) i Jan (1469-1481) z Gajewnik i Woli Gajewnickiej, synowie Jana, długo pozostawali w niedziale. W 1470 r. razem zapewnili siostrze Katarzynie posąg w wysokości 110 grzywien i przekazali jej 2 konie z wozem wartości 10 grzywien. Katarzyna żądała też od braci szuby z wiewiórek z rękawami kunimi, aksamitnymi, 12 łokci sukna amsterdamskiego na płaszcz i czepka aksamitnego haftowanego złotem. Jan Gajewnicki z Janiszewic zapisał szwagrowi 60 grzywien na swej wsi Wola zwana Kłady, przynoszącej 6 grzywien czynszu rocznie⁸¹. W związku z małżeństwem Stanisława w 1470 r. bracia podzielili dobra. Starszy Stanisław objął całe Gajewniki, młodszy Jan dostał Wolę Gajewnicką zwaną Składy albo Kłady. Wola powstała zapewne dopiero w XV w. Stanisław ożenił się z Agnieszką z Klonowa (obecnie Klonówek), córką Mikołaja, której w 1472 r. zapisał na połowie Gajewnik 100 kop groszy posagu i 100 kop groszy wiana. W 1485 r. ponowił żonie Agnieszce zapis oprawy na połowie dóbr w Gajewnikach, dworze położonym w kierunku Szadku, połowie Woli Gajewnickiej, połowie Janiszewic w kierunku południowym, na całym folwarku i dworze tamże. W 1489 r. po raz trzeci zmienił żonie oprawę zapisując jej na całych Gajewnikach 200 kop groszy. Agnieszce towarzyszył brat Jan z Klonowa. Dla siebie Stanisław zachował Janiszewice i Wolę Gajewnicką⁸².

Drugą siostrę Małgorzatę bracia wydali za mąż za Jana z Tomisławic. W 1475 r. Stanisław dał szwagrowi 25 grzywien. Jan z Tomisławic zapisał żonie 40 grzywien posagu i 40 grzywien wiana. W 1478 r. Małgorzata dostała od Jana – drugiego z braci – zapis 40 grzywien posagu pod zastaw 4 łanów w Janiszewicach. Mąż zapisał żonie 80 grzywien posagu i 80 grzywien wiana. Rok później Jan zastawił Tomisławskiemu połowę swego folwarku do pełnej spłaty 20 grzywien z posagu czyli ostatniej już raty⁸³.

Stanisław pozostawił troje dzieci: Annę, Dorotę i Mikołaja. Mężem Anny został Wojciech z Pęcherzewa Borowego i Podleśnego, który w 1488 r. zapisał jej 100 grzywien posagu i 100 grzywien wiana. Drugą córkę Dorotę wydał za mąż za Wawrzyńca z Kamostka, któremu w 1495 r. dał 70 grzywien z tytułu jej posagu. W 1500 r. Mikołaj z Gajewnik, brat Doroty, dopłacił Wawrzyńcowi kolejne 15 grzywien posagu. Mikołaj ożenił się z Zofią, córką starosty sieradzkiego Macieja Głowackiego, której w 1524 r. zapisał 200 florenów na wsiach Gajewniki, Kłady, Janiszewice i części w Osmolinie. Zmarł po 1550 r.⁸⁴

Jan z Janiszewic, młodszy brat Stanisława, używał przydomku Kołda. W 1472 r. zastawił szwagrowi Bylinie z Zelgoszczy swoje dziedzictwo Janiszewice i Wolę zwaną

80 Tamże, ks. 24, k. 751; SGI, ks. 16, k. 415v; ks. 36, k. 380; ks. 81, k. 794-794v; Księgi grodzkie sieradzkie, relacje (dalej: SGR), ks. 2, k. 166.

81 Tamże, SzZ, ks. 5, k. 450, 482, 484.

82 Tamże, ks. 5, k. 482; SG, ks. 15, k. 69-70; ks. 17, k. 302, 606; ks. 24, k. 63; ks. 26, k. 147.

83 Tamże, SG, ks. 19, k. 72; ks. 20, k. 76-77; ks. 21, k. 76.

84 Tamże, ks. 25, k. 186; SzZ, ks. 6, k. 823; SG, ks. 30, k. 275-276.

Kłady za 560 grzywien. Na ten zastaw zgodę wyraziła jego siostra Małgorzata. Ożenił się z Anną, siostrą stryjeczną Byliny z Zelgoszczy, której w 1473 r. zapisał na połowie wszystkich swych dóbr 100 grzywien posagu i 100 grzywien wiana⁸⁵. Jan nie pozostawił potomstwa. Może ten fakt był przyczyną hulawczego życia i częstych pożyczek pod zastaw majątku. Zmarł po 1481 a przed 1484 r. Pozostawił po sobie długi. W 1484 r. Piotr z Poleszyna zwanego Orpiłowo zwrócił Stanisławowi z Gajewnik i Janiszewic zastaw w Janiszewicach, który trzymał za 60 grzywien, z tytułu wygranego procesu w sądzie starosty sieradzkiego od zmarłego Jana Kołdy za poniesione rany⁸⁶.

W 2. połowie XVI w. Gajewniki i Janiszewice dzierżyli potomkowie Mikołaja. W 1577 r. dwaj synowie Jakuba Gajewnickiego – Jan i Wojciech – rozpoczęli studia na Uniwersytecie Krakowskim. W 1581 r. Grzegorz Gajewnicki żonie swej Jadwidze, córce zmarłego Mikołaja Prusinowskiego, zapisał 800 złp. posagu i 800 złp. wiana na Gajewnikach. W 1605 r. Marcin Gajewnicki, prepozyt jeżowski, z bratem Stanisławem darowali bratu Gabrielowi dobra we wsiach: Gajewniki, Janiszewice, Osmolin i Kłady⁸⁷.

W Karsznicach⁸⁸ siedziała drobna szlachta, częściowo właściciele, częściowo zastawnicy posagowi, o nieznanej przynależności rodowej. Tylko jeden mieszkaniec wsi Piotr, posądzony o chłopski rodowód przez współmieszkańca Grzegorza, w 1425 r. dowiódł swego klejnotu Frangbarg⁸⁹. Grzegorz pisał się z Karsznic zwanych Wsto. Inny dziedzic Karsznic Olbracht (1398-1410) w latach 1406-1410 prowadził spór z Adamem z Osmolina. Poręczycielami Ubyszka, Przecława i Olbrachta byli dwaj bracia z Karsznic Stanisław i Klemens, którzy z tego tytułu wypłacili w następnym roku Adamowi 8 grzywien,

85 Tamże, SG, ks. 17, k. 365; ks. 18, k. 111.

86 W 1477 r. Jan Kołda sprzedał bratu Stanisławowi 3,5 łanów w Woli Janiszewskiej za 3 zagony w Gajewnikach i 87 grzywien (SG, ks. 19, s. 637). W 1478 r. pół łanu w Janiszewicach zastawił Janowi z Osmolina za 5 grzywien (SG, ks. 20, k. 24). W 1479 r. zastawił pół folwarku z połową bydła i trzody za 100 grzywien Mikołajowi z Kalinka (SG, ks. 21, k. 33, 329, ks. 22, k. 72). Anna wyszła po raz drugi za mąż za Jana z Pudłowa (1485), z którym miała syna Bartłomieja. Zmarła w 1504 r. (SG, ks. 24, k. 32; SZ, ks. 13, k. 140; SzZ, ks. 7, k. 582).

87 Tamże, SGI, ks. 6, k. 115; ks. 79, k. 32v-33; ks. 108, k. 463; *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1896, t. 3, s. 107.

88 A. Boniecki (*Herbarz polski*, t. 9, Warszawa 1906, s. 296) zna rodzinę Karśnickich herbu Jastrzębiec z Wielkich i Małych Karsznic w powiecie sieradzkim, z których pierwsi używali przydomku Sasin, drudzy Fundament. Sasinowie Karśnicy, zamożna rodzina urzędnicza, pochodzili z Karsznic w parafii Góra św. Małgorzaty w Łęczyckiem, natomiast Karszniccy z przydomkiem Fundament z Karsznic sieradzkich.

89 *Wywody szlachectwa w Polsce XIV-XVII w.*, wyd. W. Semkowicz, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1911-1912, nr 277, s. 206; AGAD, SzZ, ks. 2, k. 404, 412. Grzegorz był przybysem w Karsznicach. W 1412 r. żona jego Dorota z braćmi Wojciechem i Mikołajem zastawili 2 łany w Karsznicach za 10 grzywien Wojsławowi z Brodni. W 1416 r. bracia zapisali jej 20 grzywien na trzeciej części w Wstowie. Dorota z mężem w 1427 r. sprzedała część w Karsznicach Andrzejowi z Pęgowa za 30 grzywien i jego dział w Pęgowie (SZ, ks. 4, k. 123; ks. 5, k. 150; SzZ, ks. 3, k. 275).

tj. 6 w groszach szerokich i 2 kwartnikami. Żona Stanisława Wichna w 1410 r. zastawiła łąn swej ojcowizny w Marzeninie Janowi z tej wsi za 12 grzywien szerokich groszy. W 1414 r. Klemens i Stanisław sprzedali swe dziedzictwo w Karsznicach Jakubowi z Kozanek za 140 grzywien szerokich groszy⁹⁰. W 1405 r. Dobka Ćwiklina wdowa z Karsznic sprzedała za 35 grzywien szerokich groszy dział w Karsznicach Ninogniewowi z Grabi. Pełnomocnictwo do odbioru pieniędzy przekazała córce Jarosławie i jej mężowi Piotrowi⁹¹.

Jakub z Karsznic, dawniej z Kozanek, w 1417 r. razem z bratem Michałem ze Stradzewa, pozbyli się niewielkich działów w Pęgowie na rzecz braci Stanisława i księdza Witalisa za 50 grzywien, a także działu w Kozankach za 20 grzywien na rzecz Bogusza z Kozanek. Żoną Jakuba była Małgorzata z Bogucic Małych, która w 1418 r. pozbyła się wraz z bratem Mikołajem niewielkiego działu na rzecz Warsza herbu Rawa z Bogucic Małych. Dziesięć lat później oprotowała sprzedaż Bogucic na rzecz Horacego z Balina i uzyskała prawo do ich wykupu za 210 grzywien. Nie wykupiła jednak tej wsi, lecz z pewnością za odszkodowaniem odstąpiła od swych praw⁹². W roku 1412 rodzeństwo Wojciech, Mikołaj i Dorota z Karsznic zastawili 2 łąny za 10 grzywien Wojciechowi z Brodni⁹³.

Inną rodzinę tworzyli bracia Maciej z Karsznic i Klemens z Łopatek herbu Samson. Maciej w 1420 r. na połowie dóbr w Karsznicach zapisał żonie Annie 14 grzywien posagu i 14 grzywien wiana. W 1441 r. dokupił dział w Goworach za 40 grzywien. Po śmierci Klemensa sprawował opiekę nad swymi bratankami z Łopatek. Rodzina mocno zubożała. Bratanicy Katarzynie, która wyszła za mąż za Klemensa tkacza w Sieradzu, dał ledwie 4 grzywny posagu⁹⁴. Wymownie o pauperyzacji rodziny świadczy dział synów Macieja przeprowadzony w 1454 r. Wawrzyniec (1454-1493) otrzymał folwark, dom i 8 składów pola w Karsznicach, część w Goworach; Stanisław (1454-1499) dom stary po stryju w Karsznicach i zabudowania gospodarcze. Najmłodszy Piotr pisał się z Karsznic i Gowor, zatem miał wydzielone części obok brata Wawrzyńca. Córka Macieja – Anna wyszła za mąż za szlachcica Jana Krzëtę, mieszczanina sieradzkiego i dostała od braci Stanisława i Piotra po 4 grzywny posagu. Niezadowolona zaskarżyła w 1456 r. brata Wawrzyńca o spadek po ojcu i matce, żądając 20 grzywien. Ostatecznie skwitowała brata Stanisława z wypłaty w 1466 r.⁹⁵ Po zamianie dóbr w 1462 r. w Karsznicach osiadł Piotr, Wawrzyniec przeniósł się do Gowor, ale pod koniec życia nadal miał drobny dział w Karsznicach zwanych Olbrachtowe. Dziećmi Wawrzyńca i Barbary byli: Ewa, żona Stanisława Orła z Łabędzi i Jan, mąż Doroty Krzywańskiej z Chojnego. Posag Ewy wynosił 15 grzywien, zabezpieczony w 1498 r. zastawem w Karsznicach, poza tym

90 *Materiały...*, cz. 1, s. 124; AGAD, SG, ks. 1-2, k. 44; SZ, ks. 4, k. 19, 57; ks. 5, k. 18. Z Adamem z Osmolina procesowała się także Małgorzata z Karsznic, która złożyła w 1412 r. przysięgę, że nie zabrała do swego domu jarzynnej dziesięciny (SZ, ks. 4, k. 90-90v).

91 AGAD, SG, ks. 1-2, k. 10.

92 Tamże, SzZ, ks. 1, k. 4v-5, 6v, 58, 63v, 89; ks. 2, k. 404, ks. 3, k. 503; SZ, ks. 6, k. 54.

93 Tamże, SZ, ks. 4, k. 123.

94 Tamże, SzZ, ks. 1, k. 168; ks. 4, k. 70; SG, ks. 9, k. 353.

95 Tamże, SG, ks. 11, k. 213, 436, 475, 497; ks. 14, k. 485.

dostała wyprawę za 10 grzywien. Jej brat Jan dostał od teściowej Agnieszki Krzywańskiej 20 grzywien, który posąg zabezpieczył żonie na darowanej mu przez matkę trzeciej części jej oprawy w Karsznicach⁹⁶.

W 1537 r. Dorota z Karsznic Olbrachtowych, żona Piotra Zaleskiego, w obecności syna Walentego, zeznała, że mąż wniósł do jej gospodarstwa 5 grzywien. W tej klasie szlachty awansem było małżeństwo z mieszczaninem. W 1559 r. rodzeństwo Maciej Kwaśny i Anna, żona szlachcica Jakuba Zaleskiego, mieszkańcy Szczercowa, dzieci zmarłych Józefa Kwaśnego mieszczanina łaskiego i szlachcianki Agnieszki Karsznickiej (siostry Doroty), sprzedali części w Karsznicach Olbrachtowych, spadek po wuju Walentym Karsznickim, za 100 złp. Jakubowi Duch Młodawskiemu i jego żonie Dorocie. W 1581 r. Kacper Młodawski sprzedał działkę z zabudowaniami zagrodników, położoną koło działki Fundament Karsznickiego, folwark i część ogrodu wielkiego braciom Stanisławowi i Jakubowi Młodawskim za 20 grzywien⁹⁷.

W połowie XV w. w Karsznicach żyło dwóch Jakubów. Jeden miał syna Piotra, piszącego się z Karsznic Olbrachta, który w 1464 r. zapisał żonie Annie 40 grzywien oprawy na połowie swych dóbr w Karsznicach. Drugi Jakub – dla odróżnienia zwany Białym – miał syna Mikołaja, który w 1458 r. cały swój dział za 50 grzywien sprzedał Stefanowi z Dziwli (koło Srocka). Stefan zmarł wkrótce, pozostawiając z drugiego małżeństwa z Małgorzatą syna Jana i córki: Małgorzatę, Jadwigę, Dorotę, Katarzynę i Elżbietę. Jan w 1462 r. zrezygnował na rzecz matki, wówczas wdowy i swoich siostr ze spadku w Dziwliach i Karsznicach. Dorota wyszła za mąż za wdowca Jana Dołęgę z Krokocic⁹⁸.

Karsznice zwane Karsznicami Białego Jakuba albo Białymi albo Jakubowymi, dostały się najpewniej mężom córek Stefana z Dziwli. W ostatniej ćwierci XV w. w Karsznicach Białego Jakuba żyły dwie rodziny: Rakowskich i Krokockich. Jan Rakowski (1474-1498) ożenił się z Jarosławą, siostrą Mikołaja zwanego Jarosz z Karsznic Wsto. Zapisał żonie na Karsznicach 60 grzywien posagu i 30 grzywien wiana. Operacje finansowe z okoliczną szlachtą ze Stęszyc, Woli Zduńskiej, opiewały na 5-10 grzywien. W 1489 r. dał synowi Mikołajowi część dziedziczną w Piaskach, natomiast Mikołaj dał ojcu 25 grzywien, które otrzymał jako posąg żony Doroty z Domiechowic. W 1493 r. Jan Rakowski nabył część sołectwa w Wąglczewie za 4 składy pola młyńskiego w Karsznicach i 40 grzywien. Pole młyńskie w jego posiadaniu może pośrednio wskazywać na jego zawód⁹⁹. Prawdopodobnie córką Jana (Rakowskiego vel Karsznickiego) była Helena, którą w 1496 r. wydał za mąż za Wacława z Zakrzewa. W posagu dostała 16 grzywien.

96 Dziećmi Wawrzyńca i Barbary byli Ewa, żona Stanisława Orła z Łabędzi i Jan, ożeniony z Dorotą Krzywańską z Chojnego. Stanisław otrzymał zastaw posagowy za 15 grzywien w Karsznicach (tamże, SG, ks. 29, k. 118; ks. 30, k. 286).

97 Tamże, SGI, ks. 16, k. 35-35v; ks. 49, k. 98v; ks. 79, k. 186v-187.

98 Tamże, SG, ks. 12, k. 124, 209; ks. 13, k. 379.

99 Tamże, ks. 18, k. 178; ks. 23, k. 169; ks. 26, k. 38, 104; ks. 27, k. 567; ks. 29, k. 244; SZ, ks. 13, k. 143.

W wyprawie miała otrzymać 12 łokci sukna mechelskiego, kupionego na jarmarku w Warcie po 14 groszy za łokieć¹⁰⁰. Zaścianek Karsznice Wsto z czasem stał się odrębną wsią. W 1559 r. woźny sieradzki Piotr Kozubski wwiązał Annę, żonę Andrzeja Wstowskiego czyli Karśnickiego, w dobra Mikołaja Wstowskiego w Wsto¹⁰¹.

Obok Rakowskich w Karsznicach Białego Jakuba gospodarzyli Krokoccy herbu Dołęga, jak świadczy przydomek Jana, męża Doroty. Zachował jednak działy w Krokocicach, odziedziczone po braciach, które zastawiał dla zdobycia gotówki. Zmarł przed 1487 r., pozostawiając z pierwszego małżeństwa synów Jana, Ścibora, Adama i Andrzeja. Syn Jan zabezpieczył macosze Dorocie jej oprawę 40 grzywien na wsiach Wsto i Karsznice. Ścibor ożenił się z Elżbietą z Nowych Głowaczewic zwanych Stypuły, której zapisał 15 grzywien posagu i 15 grzywien wiana na połowie swych dóbr we wsiach Wsto i Karsznice¹⁰².

Dołęgowie zachowali posiadłości w Karsznicach, także w końcu XVI w. W 1595 r. Marcin Karsznicki z Wielkich Karsznic, syn zmarłego Pawła i brat rodzony Mikołaja Karsznickiego, oraz Sebastian i Wawrzyniec Karszniccy, ich bracia stryjeczni rodzeni, wywiedli się z rodu Dołęgów. Na świadków powołano też ich braci wujecznych z rodu Gryfów: Jana i Melchiora Krobanowskich oraz z rodu Nałęczów po babce macierzystej: Jana i Andrzeja Bielowskich z Bilewa. W 1596 r. Marcin Karsznicki z protekcji Stanisława Bykowskiego kasztelana łeczyckiego i starosty sieradzkiego złożył przysięgę i objął urząd burgrabiego zamku sieradzkiego¹⁰³.

Właściciele drobnych działów w Karsznicach stale się zmieniali. W 1540 r. z Karsznic pisał się Mikołaj Bratkowski. W 1559 r. woźny szlachcic Piotr Kozubski z dwoma przydanymi mu szlachcicami z wyroku sądu usiłovali wwiązać Annę, żonę Andrzeja Wstowskiego czyli Karśnickiego, w dobra Mikołaja Wstowskiego za dług, ale żona Mikołaja nie dopuściła ich do wykonania czynności. W 1566 r. bracia Karszniccy Wojciech i Świętosław podzielili majątek. Wojciechowi dostało się siedlisko na końcu wsi, na którym własnym kosztem pobudował dom. Dwa ogrody (Świętosław dostał ogród młynarski) i pastewnik rozdzielili na 2 równe części. Podzielili też chłopów. Wojciech wziął Andrzeja Obrazkowa we wsi Wsto i wdowę Maciejową w Karsznicach; Świętosław – dwóch chłopów w Karsznicach: Wawrzyńca Białka i Wawrzyńca Bachotę. W 1581 r. Anna, wdowa po Janie Kroczkowskim, wraz z synem Janem sprzedali Sebastianowi i Wojciechowi Karsznickim, synom Jakuba Fundament Karsznickiego, części we wsi Wsto za 100 grzywien¹⁰⁴.

Rozpiętość majątkowa właścicieli Karsznic była znaczna. Córki ubogiej szlachty wychodziły za mąż za mieszczan, jak Zofia Karsznicka, córka Mikołaja a żona Marcina Drogonia z Sieradza, która skarżyła szlachciankę Małgorzatę, żonę Wojciecha Zaleskiego

100 Tamże, SG, ks. 28, k. 434.

101 Tamże, SGI, ks. 49, k. 102.

102 Tamże, SG, ks. 19, k. 447; ks. 24, k. 760; ks. 27, k. 236; ks. 29, k. 148; SzZ, ks. 6, k. 300.

103 Tamże, SGR, ks. 5, k. 329v; SGI, ks. 98, k. 172v.

104 Tamże, SGI, ks. 18, k. 700; ks. 49, k. 102; ks. 53, k. 237-238v.

o pobicie. Z drugiej strony drabiny społecznej znajdował się Marcin Karsznicki burgrabia sieradzki (1596-1604). Z Karsznic pochodził Jan, syn Stanisława, student uniwersytetu w Krakowie w 1593 r.¹⁰⁵

105 Tamże, SGR, ks. 5, k. 144v; SGI, ks. 98, k. 172v; *Album studiosorum*, t. 3, s. 184.

